

FOLYAMATOSSÁG ÉS VÁLTOZÁS

EGYHÁZSZERVEZET ÉS HITÉLET
A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG TERÜLETÉN
A 16–17. SZÁZADBAN

*A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán
2017. augusztus 30–31-én rendezett
konferencia előadásai*

Szerkesztette
Karlinszky Balázs – Varga Tibor László

Veszprém, 2018

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
--------------	---

A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG A 16. SZÁZADBAN

<i>Nemes Gábor</i> PIETRO ISVALIES BÍBOROS VESZPRÉMI PÜSPÖK	9
--	---

<i>Laczlavik György</i> VESZPRÉMI PÜSPÖKÖK 1511–1549 KÖZÖTT	47
--	----

<i>Fazekas István</i> A 16. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VESZPRÉMI PÜSPÖKEI BÉCSI LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN	65
---	----

<i>Bilkei Irén</i> A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE ZALAI HITELESHELYEI A MOHÁCSI VÉSZ UTÁN	81
--	----

<i>F. Romhányi Beatrix</i> A SZERZETESRENDEK SORSA A 16. SZÁZADI VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN	95
---	----

<i>Vida Beáta</i> A ZIRCI URADALOM A 16. SZÁZADBAN A LEGÚJABB KUTATÁSOK TÜKRÉBEN.....	109
---	-----

<i>Kanász Viktor</i> PROTESTÁNSOK ÉS KATOLIKUSOK A 16. SZÁZADI KANIZSÁN.....	125
---	-----

A PROTESTANTIZMUS INTÉZMÉNYESÜLÉSE
A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE TERÜLETÉN

Csepregi Zoltán

DUNÁNTÚLI PRÉDIKÁTOROK A REFORMÁCIÓ SZÁZADÁBAN:

AZ EVANGÉLIKUS LELKÉSZI ADATTÁR

ELSŐ KÖTETE (1522–1610) ALAPJÁN.....155

Németh Balázs

BEYTHE ISTVÁN ÁGENDÁJÁNAK (1582)

MENTALITÁSTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE 171

Fekete Csaba

SAMARJAI MÁTÉ JÁNOS ÁGENDÁJA (LITURGIKUS KÉZIKÖNYVE) 183

Szabó Előd

KANIZSAI PÁLFI JÁNOS

DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS PÜSPÖK ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE..... 203

Hudi József

PRESBITÉRIUMOK A DUNÁNTÚLON A 17. SZÁZADBAN.....215

Pátkai Ádám Sándor

A REFORMÁCIÓ HATÁSA A DUNÁNTÚLI TEMPLOMÉPÍTÉSZETRE.

A VESZPRÉMI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE

KÖZÉPKORI EREDETŰ TEMPLOMAI 235

KÖNYVKULTÚRA A 16–17. SZÁZADI DUNÁNTÚLON

Bartók Zsófia Ágnes

A REFORMÁCIÓ ELŐTTI MAGYAR NYELVŰ SZÖVEGEK HASZNÁLÓI

(ELŐTANULMÁNY) 255

Monok István

A NÉMETÚJVÁRI ISKOLA KÖNYVTÁRÁNAK TEOLÓGIAI ARCULATA..... 269

Zvara Edina

ESTERHÁZY PÁL PROTESTÁNS KÖNYVEI..... 279

Nemes Gábor

**PIETRO ISVALIES BÍBOROS
VESZPRÉMI PÜSPÖK***

Viszonylag ritkán fordult elő a magyar történelemben, hogy egy idegen származású bíboros a hazai püspökar tagja is legyen. Azon kevesek között is csak két kardinális akadt, akik legátusi működésük révén lettek magyar püspökök: Branda da Castiglione és Pietro Isvalies egyaránt a veszprémi egyházmegye főpapi székét nyerték el.¹ Az alábbiakban az utóbbi életpályáját igyekszem áttekinteni a hazai kutatás szemszögéből, legátusi „irodájának”, illetve kíséretének részletesebb bemutatásával.

Egy karrier kezdete: kanonokságtól a bíborosi kalapig

Pietro Isvalies a 15. század közepén látta meg a napvilágot a szicíliai Messinában szegény spanyol eredetű családban.² Fényes karrierje szülővárosában indult: először messinai éneklőkanonok, majd Pietro de Luna³ érsek általános helynöke lett. Luna érsektől kapta első javadalmait is, aki a messinai Priorato di Santa Croce perjelévé és a Santa Maria di Bordonaro monostor kommandátor apátjává nevezte ki. Az érsek halála, 1492. augusztus 28. után minden bizonnyal Giovanni Paternò⁴ palermói érsek szolgálatába szegődött, 1493-ban az alcamói San Michele-templom javadalmasa és palermói iskoláskanonok (*scolasticus*) lett.⁵

Isvalies ezután Rómába került VI. Sándor pápa (1492–1503) udvarába, ahol – valószínűleg Aragóniai II. Ferdinánd király (1479–1516) támogatásával – rövid idő alatt fényes pályát futott be. A pápa kinevezte apostoli protonotáriusnak, majd 1496. augusztus 11-én Róma kormányzójává tette. 1497. február 18-án

---

* A szerző az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport tudományos munkatársa.

¹ NEMES, 2010. 397. – A tanulmány írását Horváth Richárd, Lakatos Bálint, Neumann Tibor, C. Tóth Norbert és Tusor Péter segítették; észrevételeiket, tanácsaikat ezúton is köszönöm.

² CRUCITTI, 2004.

³ MOSCONE, 2006.

⁴ HC II. 211.

⁵ CRUCITTI, 2004.

– messinai javadalmai megtartásával – VI. Sándor Reggio Calabria érsekévé nevezte ki, június 4-én szentelte fel a Capella Sistinában Bartolomeo Florido cosenzai érsek és pápai titkár.⁶

VI. Sándor pápa ezt követően számos fontos ügy elintézését bízta rá. 1497 szeptemberében bebörtönözte a nemrég még érsekké szentelését végző, brevék hamisításával és nyerészkedéssel vádolt Bartolomeo Florido⁷ érseket, majd nem sokkal később az eretnekséggel gyanúsított kikeresztelkedett zsidót, Pedro de Arandát – aki nemcsak Calahorra püspöke, hanem a Kúria szertartásmestere is volt – záratta az Angyalvárba. Katonai erényeit is megcsillogtathatta, hiszen 1497 februárjában egy itáliai zsoldosokból álló segédcsapattal részt vett Ostia ostromában, 1500 tavaszán pedig a szentévre Rómába utazó zarándokokra támadó rablóbandák ellen kellett fellépnie.⁸

Szolgálataiért, valamint II. Ferdinánd Aragónia, Nápoly és Szicília királyának kérésére VI. Sándor 1500. szeptember 28-án bíborossá kreálta.⁹ Október 5-én – mikor a *clausio oris* szertartására és címtemploma kijelölésére is sor került – a pápa az újdonsült bíboros Isvaiest már magyarországi legátusi megbízatással látta el.¹⁰ Vajon miért küldte VI. Sándor pápa a Jagelló-uralkodók országaiba eddig jellemzően kúriai szolgálatokat ellátó hívét?

A magyarországi legáció

Diplomáciai előzmények

1499. április 15-én VI. Sándor pápa Velencével és XII. Lajos francia királlyal (1498–1515) szövetségre lépett, melynek célja egy nagyszabású törökellenes hadjárat megindítása volt.¹¹ Mivel az akcióba újabb szövetségesek bevonására is szükség volt, Velence már ez év májusában felvette a kapcsolatot a budai udvarral.¹² A pápa is elküldte követét, Gaspere Golfi¹³ minorita szerzetest, Cagli püspökét II. Ulászló királyhoz (1490–1516), hogy a ligához való csat-

⁶ A *commune servitiumot* márc. 31-én fizette meg. HC II. 222., CRUCITTI, 2004. – Szentelése után fényűző lakomát adott rezidenciájában két, vele felszentelt prelátussal: Francesco Erolival, Spoleto püspökével és Sinolfo di Castel Lotarióval, Chiusi püspökével együtt. Lásd CELANI II. 40–41.

⁷ GIORDANO, 1997.

⁸ CRUCITTI, 2004.

⁹ Ezen a konzisztóriumon VI. Sándor pápa 12 új bíborost kreált, akik közül többen – köztük Bakóc Tamás – nem voltak jelen, így csak a konzisztóriumon részt vevő új kardinálisok végezheték el az ilyenkor szokásos szertartásokat, melyek egészen október 5-ig eltartottak. Lásd CELANI II. 242–246. Isvaiest bíborosi pecsétjére lásd VÉGH, 1935. 66.

¹⁰ CELANI II. 245.

¹¹ Erről bővebben lásd SETTON, 1978. 508–517.

¹² BORSA, 1960. 245., KOSÁRY, 1978. 83–86.

¹³ KALOUS, 2010. 355–356.

lakozásra bírja.¹⁴ Ulászló a társulás feltételéül pénzbeli segítséget és Beatrix királynéval kötött házasságának érvénytelenítését kérte, ellenkező esetben kilátásba helyezte, hogy békét köt a törökkel. Velence hathatós közreműködésével 1500 áprilisában megoldódni látszott a régóta húzódó házassági ügy, VI. Sándor pápa Ulászlónak Beatrix királynéval kötött frigyét és Brandenburgi Borbálával létrejött házassági szerződését egyaránt felbontotta. Mindeközben a pápa eredmény nélkül tárgyalt Rómában Miksa római királlyal, valamint a francia, angol, nápolyi, portugál, velencei, firenzei és savoyai követekkel a törökellenes hadjárat megindításáról.¹⁵

A velenceiek és a franciák Budán igyekeztek II. Ulászlót a szövetséghez való csatlakozásra bírni. Velencével végül nagy nehézségek árán sikerült megegyezni százezer arany támogatásban, a franciák pedig a július 14-én megkötött szövetség értelmében házassági szerződést is kínáltak II. Ulászlónak. A kiszemelt menyasszony Anne de Foix, Gaston de Candale herceg leánya volt.¹⁶ Közben török követek is érkeztek Budára békeajánlattal, ami felgyorsította az eseményeket a római kúriában is. VI. Sándor pápa úgy döntött, hogy csak II. Ulászló és II. Ferdinánd királyokat vonja be a szövetségbe. A pápa bár szeretett volna bíborost küldeni, de egyik sem vállalta a megbízatást, így ismét a minorita Golfi indult útnak, ami egyértelmű csalódást keltett a budai királyi udvarban.¹⁷ Gaspere Golfi 1500 júliusában már Budán volt, ahol kihirdette az egyházi javadalmakra kirótt tized szedését és a keresztes had toborzását elrendelő pápai bullákat, de a királyi udvarban folytatott tárgyalások kézzel fogható eredményt nem hoztak.¹⁸ Golfi felszólította II. Ulászlót a török követ hazaküldésére is, amit a magyar uralkodó egyelőre nem tett meg. A király ugyanakkor 1500 őszére fegyveres gyűlést hirdetett Bácsra, az erődemonstráció fő célja valószínűleg a Velencére történő nyomásgyakorlás lehetett.¹⁹

Ezalatt az Oszmán Birodalom sem tétlenkedett, hiszen 1500 augusztusában II. Bajazid szultán (1481–1512) tengeri flottája elfoglalta a „Velence szemének” is hívott délnyugat-peloponnészoszi városokat: Modonét, Navarinót és Coronét.²⁰ Ezt követően döntött úgy VI. Sándor pápa, hogy a nagyszabásúnak szánt török elleni hadjárat megindítására három legátust küld

¹⁴ FRAKNÓI, 1902. 256., BORSA, 1960. 245., KUBINYI, 1996. 122.

¹⁵ WENZEL, 1877b. 632–639., FRAKNÓI, 1902. 257. – Burchard márc. 11-én említ egy titkos konzisztóriumot, míg Sanutónál márc. 16-i megbeszélés szerepel. Mivel a megjelent követek összetétele nem azonos – I. Miksa és Savoya követe csak az előbbin, Magyarország és Portugália küldötte csak az utóbbin szerepel –, így jó eséllyel két külön tárgyalásról van szó. CELANI II. 207., WENZEL, 1869. 97.

¹⁶ A magyar–francia szövetségről lásd WENZEL, 1877b. 727–729., KROPF, 1985. 695–706., BORSA, 1960. 247., KOSÁRY, 1978. 86., GYÖRKÖS, 2012. 91–96.

¹⁷ FRAKNÓI, 1902. 257., BORSA, 1960. 245., KUBINYI, 1996. 122.

¹⁸ FRAKNÓI, 1902. 258., BORSA, 1960. 247–249., KUBINYI, 1996. 122.

¹⁹ Erről bővebben: C. TÓTH, 2009b. 1455–1458.

²⁰ SETTON, 1978. 522.

Európa uralkodóihoz: Raymond Peraudi (Pérault)²¹ bíborost Németországba és Skandináviába, Juan de Vera bíborost Francia- és Spanyolországba, valamint Angliába és Portugáliába, Pietro Isvalies bíborost pedig Magyar-, Cseh- és Lengyelországok²² területére.²³ Mindhárom kardinális a pápa bizalmi emberének számított, ráadásul ez utóbbi kettő – talán okulva a „régii” bíborosok passzivitása által okozott kellemetlenségekből – új kreatúra volt.

Isvalies, a diplomata

Az újdonsült legátus – elrendezve római ügyeit – november 16-án ünnepélyes külsőségek közepette indult útnak. Titkos konzisztórium után Isvalies és kísérete a pápát lábcsókkal illette, majd bíborostársai egészen a Porta Viridariáig – a mai Porta San Pellegrinóig – kísérték. Isvalies azonban csak Falcone de’ Sinibaldi fogadójáig²⁴ jutott, ahol megebédelt, majd éjszaka titokban visszatért római otthonába, és csak három nappal később, 1500. november 19-én éjjel indult útnak. Álruhában – pásztornak öltözve – éjfél után a pápához sietett, akitől hosszas tárgyalás után átvette előző nap, november 18-án kelt követutasítását, majd ténylegesen is megkezdte útját.²⁵

Isvalies bíboros december 15-én érkezett Velencébe, ahol sikerült rávennie a Signoriát, hogy három esztendőre évi nyolcvanezer helyett valóban százezer aranyat bocsásson Magyarország rendelkezésére, hajóhadával pedig tengeren támadjon majd az oszmánokra.²⁶ A bíboros eredetileg a kényelmesebbnek számító útvonalon, Bécsen keresztül indult el hazánkba. Villachban²⁷ azonban meggondolta magát, és a Dráva folyó mentén Marburg (Maribor) és Radkersburg érintésével, Vasváron és Veszprémen keresztül érkezett Székesfehérvárra, ahol egy hetet pihent Frangepán Gergely fehérvári prépost házában. Még Fehérvár előtt találkozott Bacskai Miklós szerémi püspökkel és Gaspare Golfi pápai nunciussal, akiket a király eléje küldött. Január 27-én

²¹ BORSÁ, 1959., KALOUS, 2010. 336–343., követutasítását lásd ARTNER, 2004. 146–147. (122. sz.).

²² Hivatalos címzése szerint „Petrus miseratione divina tituli Sancti Ciriaci in Thermis Sacrosancte Romane Ecclesie presbiter cardinalis Reginus ad Ungarie, Bohemie ac Polonie regna necnon Prussiam, Russiam, Livoniam, Litwaniam, Valachiam, Slesiam, Lusaciam, Moraviam, Transilvaniam, Slavoniam, Croaciam, Corbaviam et Moscoviam omnesque et singulas regnorum et provinciarum predictorum civitates, terras atque loca illis subiecta etiam alia eis adiacentia apostolice sedis legatus”.

²³ BORSÁ, 1960. 250., SETTON, 1978. 531.

²⁴ Lásd erről FLETCHER, 2015. 121–122.

²⁵ CELANI II. 248. Hogy miért volt szükség erre a közjátékra, arra sajnos Johann Burchard pápai szertartásmester nem adott magyarázatot. A követutasítást lásd THEINER, 1861. 269–276. (297. sz.), ARTNER, 2004. 147–157. (123. sz.).

²⁶ FRAKNÓI, 1902. 259., BORSÁ, 1960. 250–251.

²⁷ Alighanem itt csatlakozhatott hozzá Franz Wollgemiot villachi klerikus, aki Budáig kísérte. DF 228251.

Téténynél tette tiszteletét nála Sebastiano Giustiniani velencei követ, hogy a bíborossal – megelőzve a magyar küldöttséget – mihamarabb tárgyalhasson. Január 28-án vonultak be együtt Budára. A város előtt négy mérfölddel Szatmári György veszprémi püspök és Somi Józsa temesi ispán várták, míg II. Ulászló, valamint egyházi és világi főméltóságok a városkapu előtt egy mérfölddel fogadták, a köszöntőbeszédet pedig bíborostársa, Bakóc Tamás mondta.²⁸

A másnapi ünnepélyes királyi audiencián Pietro Isvalies még csak általánosságokban fogalmazott, de a február 3-i titkos tanácskozáson már a szövetség konkrét ajánlatait ismertette az uralkodóval. Eszerint a pápa évi negyvenezer, míg Velence évi százezer forint támogatást biztosít II. Ulászlónak a harcok megindulása esetén, mégpedig a háború teljes időtartamára. A bíboros kijelentette, ha a francia és az aragón uralkodó személyesen is hadba vonul, akkor a pápa is hajóra száll bíborosaival együtt. Továbbá kikötötte, hogy Magyarországnak mihamarabb fel kell bontania a fegyverszünetet a törökkel. Fontos kitétel volt továbbá, hogy különbékét az egyes tagok csak a többi szövetséges engedélyével és beleegyezésével köthetnek.²⁹ Az előzetes megegyezést a legátus szállásán, a budai Nagybaldogasszony-plébánián szövegezték meg. A munkában Isvalies mellett a magyar követség vezetője, Bakóc Tamás bíboros – akin a legátus VI. Sándor pápa megbízásából 1501. május 9-én végzte el a bíboros szentelés szertartásait³⁰ – és a velencei követek, Sebastiano Giustiniani és Giorgio Pisani vettek részt.

A tervezetet Gaspare Golfi nuncius vitte Rómába, de az nem nyerte el maradéktalanul VI. Sándor tetszését. A pápa sérelmezte a bíboros túlzott önállóságát; Isvalies ugyanis a követutasításban szereplő három év helyett határozatlan időre ígérte meg a szentszék pénzbeli támogatását, és öszentsége személyes hadba vonulásáról eredetileg nem volt szó. A március 15-én Rómába érkező Golfit a pápa még e hónap végén Velencén át vissza is küldte Budára a tervezeten eszközendő szükséges változtatásokkal. A nuncius visszatérése után minden akadály elhárult a szövetség megalakulása elől, amit május 13-án meg is kötöttek.³¹ Ezt követően II. Ulászló a török követet elbocsátotta,

²⁸ Guistiniani velencei követ jelentését lásd WENZEL, 1869. 246–247., 252–253., az Isvaliesszel együtt utazó Tommaso Daineri ferrarrai követ levelét lásd DESCRIZIONE, 1881. 7–8., SZAMOTA, 1891. 490–491. A bíborost Velencétől eredetileg Giorgio Pisani velencei követ is elkísérte volna, végül azonban a Signoria csak jan. 21-én küldte a legátus után, lásd ÓVÁRY, 1890. 212–213. 904., 906. sz. Lásd még FRAKNÓI, 1902. 260., BORSA, 1960. 251–252. – A pápai instrukció az Ancona–Zengg útvonalat javasolta. THEINER, 1861. 269., ez alapján lásd még KALOUS, 2016b. 52.

²⁹ WENZEL, 1869. 254–256., FRAKNÓI, 1902. 261., BORSA, 1960. 252. A tárgyalásokra lásd még KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. 156., 175.

³⁰ „... dominico die proximo ante prefatum festum Beate Sophie dominus Strigoniensis consecratus est in cardinalem Sancti Martini de Montibus”. DF 256914. Az oklevél ismeretét C. Tóth Norbertnek köszönöm.

³¹ WENZEL, 1877a. 5–6., ÓVÁRY, 1890. 213–216., FRAKNÓI, 1902. 261., PEDERIN, 1986. 133–135., ASMo Ambasciatori busta 3/16.11. (VESTIGIA, Infocus nr. 1359.), ASMo Ambasciatori busta 3/24.3. (VESTIGIA, Infocus nr. 1464.). 1501. máj. 17-én Csázmai János zágrábi kanonok a káptalant

valamint megbízta Corvin Jánost, Somi Józsat és Drágfi Bertalant a támadó hadjárat előkészítésével.³²

Az új szövetség propagálására ideális lehetőséget teremtett az 1501. június 10-i úrnapi körmenet, amelyben a szervezők megpróbálták minél látványosabb elemekkel felkelteni – például Mohamed jelképes koporsójának felrobantásával vagy a várdombon lejátszott látványos tengeri ütközettel – az oszmánellenes harci kedvet. A bíboros – aki a körmenetet vezette – igyekezett az egyszerű nép jóindulatát is megnyerni: az egész éjszakára kivilágított szállása előtt egy felfegyverzett angyal szobrát állíttatta fel, melynek szájából fehér és vörösbor folyt.³³

A harci játékokat konkrét hadmozdulatok követték. 1501. augusztus végén Tolnán gyűltek össze a hadak, ahol a király személyesen is megjelent.³⁴ Az indulás előtti napon, augusztus 21-én Isvalies bíboros és a velencei követek felkeresték az uralkodót, alighanem az országgyűlésről egyeztettek.³⁵ Tolnán – ahol maga a legátus is megjelent³⁶ – a seregek élére négy kapitányt választottak Vingárti Geréb Péter nádor, Corvin János herceg szlavón bán, Szentgyörgyi Bazini Péter gróf erdélyi vajda és Somi Józsa temesi ispán személyében, valamint döntöttek a hadjárat részleges fedezésére szolgáló városokra kivetett adóról is.³⁷

II. Ulászló a személyes hadba vonulást a pápa intése ellenére³⁸ folyamatosan halogatta. 1501 őszén Corvin János és Geréb Péter felmentette Jajca várát, és Somi Józsa is benyomult oszmán területekre, 1502 februárjában pedig Újlaki Lőrinc és Brankovics János szerb despota vitt véghez egy nagyobb portyát.³⁹

értesítette a békéről és közölte a legátus és a velencei követek esküszövegét is, lásd DF 256914. Az oklevélre C. Tóth Nobert hívta fel a figyelmemet, amelyet hálásan köszönök. – A megállapodást tévesen máj. 12-re keltezte: TÓTH-SZABÓ, 1906. 47. és BORSA, 1960. 252., KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. 156. tévesen máj. 3-i dátumot közöl.

³² TÓTH-SZABÓ, 1906. 47., BORSA, 1960. 254., KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. 156–157.

³³ BORSA, 1960. 254–257. Tomaso Daineri levelét lásd ASMo Ambasciatori busta 3/24,4. (VESTIGIA, Infocus nr. 1465.), SZAMOTA, 1891. 497–498., BARLAY, 1983. Lásd még BORSA, 1985. – A szövetség kötés híre máj. 30-án, pünkösöd vasárnapján ért Rómába, az ünnepi szentmiséről lásd CELANI II. 285–286.

³⁴ A király itineráriumát lásd C. TÓTH, 2009b. 1458., 1476–1477.

³⁵ ASMo Ambasciatori busta 3/24,5. (VESTIGIA, Infocus nr. 1467.). Lásd még C. TÓTH, 2009b. 1458.

³⁶ ÓVÁRY, 1890. 217. 924–925. sz., ASMo Ambasciatori busta 3/19,6. fol. 3v (VESTIGIA, Infocus nr. 1441.).

³⁷ C. TÓTH, 2009b. 1463–1467. Az országgyűlésről lásd még Stefano Raguseo beszámolóját Ercole d'Estének ASMo Ambasciatori busta 3/19,6–7. (VESTIGIA, Infocus nr. 1441–1442.). A városokra kivetett adókról lásd NEUMANN, 2017. – Az, hogy a legátus 1501 októberében a királlyal tartott-e a Somogyvár–Veszprém–Fehérvár–Esztergom útvonalon Buda felé (C. TÓTH, 2009b. 1461–1462., 1477.), nem bizonyos. Bár Mariano Bartolininek, a legátus auditor generalisának 1501. szept. 24-i pécsi tartózkodása különös – ezen kívül minden iratát Budáról keltezi –, de nem bizonyító erejű.

³⁸ RAYNALDUS, 1887. 334–335.

³⁹ ÓVÁRY, 1890. 219., BORSA, 1960. 257., KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. 157–158., 176–178. – 1501. dec.

Az oszmánok erre válaszul betörték Szlavóniába, és Boszniában elfoglalták a Jajca mellett leváci várat,⁴⁰ majd ezután 1502 márciusában Corvin János, Somi Józsa és Szentgyörgyi Péter egészen Nikápolyig nyomult előre.⁴¹ Ezzel egy időben Velence is megindította a háborút az Égei-tengeren. VI. Sándor pápa tartotta magát a megállapodáshoz: 13 gályát szerelt fel Velence megsegítésére, amelyek hozzájárultak az itáliaiak által Santa Maurának nevezett Lefkáda sziget visszafoglalásához.⁴²

1502 januárjában II. Ulászló Csehországba utazott, hogy néhány belpolitikai problémát orvosoljon, továbbá a törökellenes harcokhoz a rendektől segítséget kérjen.⁴³ Csatlakozott hozzá Isvalies bíboros, akinek legátusi megbízatásai között szerepelt a cseh eretnekek elleni küzdelem is.⁴⁴ Mivel Ulászlóban, valamint a katolikus és a kelyhes cseh nemesekben ismét felmerült a két felekezet uniójának gondolata, ezért 1502 februárjában Isvalies bíboros tárgyalásokat folytatott a kompromisszumra inkább hajló kelyhesekkel, ami a radikálisok ellenkezését váltotta ki. A legátus személyesen látogatott el Olmützbe és Boroszlóba, hogy közvetítsen a felek között, de törekvései eredménytelenek maradtak. Mivel egyik fél sem volt hajlandó engedni, ráadásul a legátus megvesztegethetőségének is hamar híre ment, így a megbeszélések gyorsan megfeneklettek.⁴⁵

1502 nyarán azonban már egyre világossá vált Isvalies bíboros előtt, hogy Ulászló király nem akar személyesen hadba vonulni a török ellen. Sőt, olybá tűnt a legátus számára, hogy – a bihari nemesek hatalmaskodásai miatt kialakult helyzetet látva – még saját országában sem tud rendet tartani.⁴⁶ Mindeközben Velence és Magyarország egyaránt elkezdte a béketárgyalásokat az oszmánokkal.

2-án Somi Józsa láncrea vert török foglyokat mutatott be a legátusnak, lásd ASMo Ambasciatori busta 3/24.11. (VESTIGIA, Infocus nr. 1475.).

⁴⁰ BORSA, 1960. 258., KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. 158–159., 179–180.

⁴¹ KATONA XI. 132–133. – Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda helyett Borsánál (BORSA, 1960. 258.) tévesen Drágfi Bertalan szerepel, aki ekkor már biztosan nem élt. Köszönöm C. Tóth Norbertnek, hogy felhívta rá a figyelmemet.

⁴² FRAKNÓI, 1902. 261. – 1502 tavaszán a magyar diplomácia megpróbált VII. Henrik angol királlyal is szövetségre lépni, amelynek keretében pénzbeli támogatást reméltek. Lásd erre E. KOVÁCS, 1990., BÁRÁNY–GYÖRKÖS, 2012. 418–431.

⁴³ C. TÓTH, 2009b. 1467–1470., 1480. Lásd még ÓVÁRY, 1890. 221. (941. sz.). II. Ulászlót elkísérte Prágába Szatmári György váradi püspök, királyi kancellár, valamint Szatmári titkára (*secretarius primarius*), Gosztonyi János esztergomi érkanonok is. Lásd erre Gosztonyi 1502. márc. 8-i bejegyzését a Győri Egyházmegyei Könyvtár Ö IV. 14. jelezttű kötetében.

⁴⁴ THEINER, 1861. 275.

⁴⁵ KALOUS, 2009. 157–158., KALOUS, 2016b. 54–55. Lásd még BORSA, 1960. 268–269., NEMES, 2014.

⁴⁶ A Bihar megyei nemesség az elszaporodó és megtorlatlanul maradt hatalmaskodásokért az uralkodót tette felelőssé és félő volt, hogy királyellenes lázadás tör ki. BORSA, 1960. 267., KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. 159., 180. A bihari helyzetre lásd DF 287374., másolata: DL 24386., reg. HORVÁTH, 1861. 79–80.

Hiába fogadta Somi Józsa a török követeket titokban, ez mégis a bíboros tudomására jutott. II. Ulászló és a velencei követek végül 1502. november 2-án közölték a legátussal, hogy már javában folynak az egyeztetések a törökökkel. Isvalies – aki korábban figyelmeztette a magyar uralkodót a békekötés szégyenletes voltára – felháborodásában ígérete megszegésével vádolta a magyar uralkodót, és a pápához küldöttet menesztett további utasításokat kérve.⁴⁷

Isvalies bíboros levele néhány nappal azt követően érkezett meg, hogy Antonio Giustiniani, Velence római követe bejelentette a pápának a Signoria békekötési szándékát a törökökkel. Ezek után a december 14-i konzisztóriumon VI. Sándor – csalódottan bár, de – kénytelen volt ehhez maga is hozzájárulni.⁴⁸ II. Ulászló király a helyzet tisztázására Beriszló Péter személyében követet is küldött a pápához, aki 1503. január 20-án ismertette az egyházfő előtt a magyar békekötés okait.⁴⁹ A magyar és az oszmán fél közötti tárgyalások – amelyekben Isvalies is részt vett – csak nagyon lassan haladtak.⁵⁰ Bár VI. Sándor márciusban visszahívta a bíborost, de ő továbbra is Budán maradt.⁵¹ A békeszerződés aláírására és II. Ulászló esküjére csak 1503 júniusában került sor,⁵² a megállapodás pedig 1503. augusztus 20-tól lépett érvénybe.⁵³

Isvalies bíboros mindeközben kiváló kapcsolatot alakított ki mind az uralkodóval és udvarával, mind Bakóc bíborossal.⁵⁴ 1501 novemberében Esztergomban, a visegrádi királyi palotában, majd Vácott vendégeskedett Bátori Miklós püspöknél.⁵⁵ Jelen volt 1502. szeptember 27-én Anne de Foix királyné fogadásán Székesfehérvárott, és az ünnepélyes bevonuláson a királyné balján lovagolt. Két nappal később a nászmisével egybekötött koronázás szertartásait Bakóc Tamás esztergomi érsek végezte, a legátus csak protokolláris

⁴⁷ WENZEL, 1877a. 22–24., ÓVÁRY, 1890. 224–226., FRAKNÓI, 1902. 262., BORSA, 1960. 267. Lásd még erre ASMo Ambasciatori busta 3/24,26. (VESTIGIA, Infocus nr. 1492.).

⁴⁸ VILLARI, 1876. I. 250–273. 1502. dec. 13-án Tommaso Amadei – valószínűleg tévesen – arról számolt be Ippolito d’Estének, hogy már meg is köttetett a béke. KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. 159–160., 180. A bíboros követe a pápa válaszával január elején érkezett meg: ASMo Ambasciatori busta 3/24,27. (VESTIGIA, Infocus nr. 1493.).

⁴⁹ FRAKNÓI, 1902. 262–263., BORSA, 1960. 267–268.

⁵⁰ ÓVÁRY, 1890. 227–228.

⁵¹ ASMo Ambasciatori busta 3/24,28. (VESTIGIA, Infocus nr. 1494.).

⁵² KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. 160., 181.

⁵³ A megállapodás tervezetének a bíboros számára kiállított példánya: DL 30498. A szöveget lásd még WENZEL, 1877a. 81–89. Lásd még erről II. Bajazid szultán levelét: DL 39328.

⁵⁴ Bakóccal való jó kapcsolat kiépítését már a pápai instrukció is előírta neki, lásd THEINER, 1861. 274–275.

⁵⁵ ASMo Ambasciatori busta 3/24,8. (VESTIGIA, Infocus nr. 1471.). – 1501. nov. 7-én a győri káptalan Nagylucsei István olvasókanonoknak és Szegedi Gergely szentadalberti prépostnak – akiket a két bíboroshoz (ad reverendissimos utrosque cardinales Strigoniensem et Petrum legatum) küldtek – három forint 25 dénárt adtak. Ezután nov. 22-én ismét a kardinálisokhoz menesztették őket. Győri Egyházmegyei Levéltár, A győri káptalan magánlevéltára, Feudáliskori gazdasági iratok, Kötetek 1. [DF 279560.] (a továbbiakban: Győri szkv. I.) p. 102., 116. – Bátori Miklós váci püspökről lásd C. TÓTH, 2009a. 15–17.

feladatot látott el: a koronázási menetben a király mellett haladt, az ünnepi vacsorán pedig a királyné balján foglalt helyet.⁵⁶ 1503. augusztus 15-én Ulászló és Anna első gyermekének, Annának egyik keresztaapja lett.⁵⁷

A szentévi búcsú

Az 1500. évi, sorrendben nyolcadik szentév 1499. december 24-én nyílt meg ünnepélyes külsőségek között: a Szent Péter-bazilika nagykapuja, a Porta Sancta kinyitására zarándokok tömegei vártak. Bár a jubileumot Rómában VI. Sándor pápa 1501. január 5-én hivatalosan bezárta, a korábbi szokásoknak megfelelően más országokra, így hazánkra is kiterjesztette. A jubileumi búcsú feltételei között szerepelt a török elleni keresztes hadjáratra felajánlott pénzösszeg is, amelynek egy részét a pápa az egyes országoknak átengedte.⁵⁸

1500. május 22-én VI. Sándor két bullát adott ki: egyik a szentévi búcsúnak a keresztes hadjárat javára történő kiterjesztéséről szólt, a másik pedig lehetővé tette, hogy az egyházi tizedet a magyar király a török elleni harcra fordíthassa.⁵⁹ A bullákat Gaspere Golfi nuncius hozta el Rómából Budára, és július 26-án a Nagyboldogasszony-templomban hirdette ki őket. Az ólompecsétes pápai oklevelet a király nevében Thurzó Zsigmond esztergomi kanonok, királyi titkár bemutatta Bakóc Tamás érseknek, aki át is írta azokat. A bulla országos kihirdetése és az e célra szánt adományok begyűjtése már az uralkodó feladata volt.⁶⁰ Ennek mikéntjéről egyedül a lőcsei Henckel-kódexben fennmaradt, 1500. augusztus 5-én kiadott királyi mandátum és a hozzá csatolt bullák és instrukciók tájékoztatnak.⁶¹ A rendelkezések – amelyek pontosan szabályozták a búcsú kihirdetésének módját, a gyóntatók kiválasztását stb. – legfontosabbika az volt, hogy II. Ulászló megtiltotta, hogy bárki is Rómába zarándokoljon.

Isvalies bíborosnak legátusként diplomáciai tevékenysége mellett a jubileumi búcsú koordinálása volt a másik fontos feladata. 1501. március 9-én

⁵⁶ MARCZALI, 1877. 104–106., WENZEL, 1877a. 22., WENZEL, 1877b. 753–756., FÓGEL, 1913. 130–131., GYÖRKÖS, 2012. 100–101., GYÖRKÖS, 2016. 156–162. ASMo Ambasciatori busta b.3/24,23. (VESTIGIA, Infocus nr. 1489.). A házassági szertartásnak a Rituale Romanumból származó szövege minden bizonnyal Isvalies bíboros közvetítésével került be a szentmisébe. KALOUS, 2016b., KALOUS, 2016c., GYÖRKÖS, 2016. 61–62.

⁵⁷ WENZEL, 1877a. 81., WENZEL, 1877b. 822–823., ÓVÁRY, 1890. 228–229. (981–982. sz.), FÓGEL, 1913. 126. Anna születéséről lásd még ASMo Ambasciatori busta 3/24,29. (VESTIGIA, Infocus nr. 1495.). – II. Ulászló még 1510-ben is „amicus et compater noster carissimus”-nek nevezte. DF 208091. PRT III. 631.

⁵⁸ BORSA, 1960. 246. A szentévet kihirdető 1499. dec. 22-i bullákat lásd CELANI II. 181–186.

⁵⁹ ASV Arm. XXXII. vol. 21. fól. 131v–137v, kiad.: THEINER, 1860. 547–552. (731–732. sz.), idézi: BORSA, 1960. 246.

⁶⁰ BORSA, 1960. 248–250.

⁶¹ A lőcsei Henckel-kódexről: BUNYITAY, 1886. IX–XIII., SZENTIVÁNYI, 1958. 287–288., SELECKÁ-MÁRZA, 1997. 29.

– még a tárgyalások lezárulta előtt – meghirdette a törökök elleni keresztes hadjáratot, a jubileumot pedig 1501. június 27-ig meghosszabbította.⁶² E hosszabbítást újabbak követték, és a szentévi búcsút végül csak 1503. április 23-án zárták le.⁶³ Isvalies búcsúbiztosokat (*commissarius*, illetve *subdelegatus loci in sacro negotio iubilaei deputatus*) is nevezett ki (városi plébánosokat, káptalani és szerzetesrendi előljárókat) és felhatalmazta őket adott időre szóló gyóntatói jogosítványokkal. Bár a pénzüsszegek begyűjtése a királyi kincstár feladata volt, Isvalies legátusi tekintélyével azért igyekezett az esetleges ellenállást minimalizálni.⁶⁴

Mivel II. Ulászló megtiltotta a római zarándoklatot, így – kihasználva a pápai legátus jelenlétét – többen döntöttek úgy, hogy kérvényüket Budán Isvalies bíborossal hagyatják jóvá. A szupplikációk többsége úgynevezett *confessionale*-típusú volt, mely többnyire teljes bűnbocsánatot, szabad gyóntatóválasztást, hordozható oltár használatának engedélyezését, valamint böjt alatt báránnyús, tejtermékek és tojás fogyasztását tartalmazták.⁶⁵ A kérvényezőik többsége nemesi származású volt – Jindřich Albrecht z Kolowrat, cseh királyi udvarmester,⁶⁶ Sztritei László és felesége, Erzsébet,⁶⁷ Csáki Benedek özvegye, Apollónia és leánya, Katalin,⁶⁸ raszinyai Bocskai János özvegye, szentmihályi Czobor Ilona,⁶⁹ Sitkei Gotthárd és fia, Sebestyén,⁷⁰ Szentkirályi László és Pál feleségeikkel, Dorottyával és Margittal együtt⁷¹ –, de találunk a kérvényező között klerikust is János garamszentbenedeki apát⁷² és Franz Wollgemiot villachi áldozópap személyében.⁷³ Görgei Benedek szepesi kanonok pedig a papi rendek felvétele ügyében kereste fel a bíborost,⁷⁴ János, a nagyszebeni Szűz Mária-templom plébánosa pedig azt a kegyet nyerte el, hogy a szentmise végén a híveknek száz napi búcsút adhat.⁷⁵

Sokan voltak olyanok is, akik nem személyesen a legátustól, hanem az általa felhatalmazott búcsúbiztosától nyerték el a jubileumi búcsút.⁷⁶ Az egyes meg-

⁶² BORSA, 1960. 252–253. Példányait lásd DF 237341., 275542.

⁶³ A hosszabbításról: 1502. jan. 31. DF 235406., idézi: BORSA, 1960. 258.; 1503. márc. 16. DF 235516.; 1503. márc. 19. DF 235218., idézi: BORSA, 1960. 266.

⁶⁴ 1501. júl. 27. Kálmáncsehi Domokos váradi püspököt kérte, hogy segítse a pénz összegyűjtésével megbízott Polner Gábor boszniai püspököt. DF 283917.

⁶⁵ Lásd erről LAKATOS, 2018. 35–40.

⁶⁶ 1501. febr. 8. DF 288443.

⁶⁷ 1501. máj. 9. DL 88863.

⁶⁸ 1501. máj. 19. DL 71582., kiad.: CSÁKY, 1919. 497–499.

⁶⁹ 1501. máj. 24. 21047.

⁷⁰ 1502. márc. 21. DL 46581.

⁷¹ 1502. okt. 11. 46605.

⁷² 1501. márc. 12. DL 22533.

⁷³ 1501. márc. 8. DF 228251.

⁷⁴ 1502. júl. 12. DL 63880.

⁷⁵ 1503. ápr. 26. DF 245583.

⁷⁶ 1500. dec. 22. DL 90582. Kemendi László vasvári prépost Gyarmati Szabó Gergely özvegye,

bízottak által kibocsátott iratokat valószínűleg már 1501 őszen-telén Bécsben nyomtatott és a legátus irodája által pecséttel és titkári aláírásával előre hi-tesített búcsúcédula váltotta fel.⁷⁷ A címzettek jelentős része nemes volt,⁷⁸ de akadtak közöttük városi vagy mezővárosi polgárok⁷⁹ is.

Egyházi ügyek

Isvalies bíborost a pápa megbízta a magyarországi szerzetesrendek megrefor-málásával is. A legátust elsőként János garamszentbenedeki apát kereste fel, aki a kolostor és a mindenkori apátok kiváltságainak megerősítését, valamint a szerzetesi zsolozsma római rítus szerinti végzését kérte.⁸⁰ Mivel II. Ulászló nagy erővel támogatta a bencés rend megújítását, így a király és a legátus törekvései hamar találkoztak. 1501. március 19-én Isvalies az uralkodóval egyetértésben bencés rendi vizitátorokat nevezett ki Tolnai Máté pannonhalmi, István zalavári apát, valamint Nagyrévi András váci segédpüspök személyé-ben,⁸¹ majd néhány nappal később megengedte Tolnai Máténak, hogy pappá szenteltesse magát.⁸² Apatóci Gergely csornai premontrei prépost kérésére pedig hozzájárult ahhoz, hogy tizenkét, más rendben szolgáló szerzetest is befogadhasson monostorába.⁸³

A pápa utasítására közbenjárt az obszerváns és konventuális ferencesek közötti viszály békés rendezése érdekében, melynek során a magyarországi obszerváns vikária visszakerült a ciszmontán (azaz itáliai) vikárius generális fennhatósága alá.⁸⁴ Perényi Imre kérésére megengedte, hogy a terebesi Szent László-kápolnát plébániává emelve az addigi Szűz Mária-plébániatemplom pálos kolostorrrá alakuljon.⁸⁵

Dorottya részére; 1501. DL 94629. István varasdi plébános Kövendi Székely Miklós részére; 1501. máj. 20. DL 65989. Mihály kassai plébános Fábíánfalvi Benedek fia Sándor és anyja, Katalin részére; 1501. jún. 10. DF 258274. Béla Lőrinc, poljanci gvardián Grabarjai Beriszló Ferenc jajcai bán és családja részére, kiad.: KERTÉSZ, 2015. 109–110.; 1501. jún. 15. DF 234575. Kornis Benedek leleszi prépost Szegedi Marasy Máté fia László részére; 1501. jún. 17. DL 74975. Márton eperjesi plébános Máriaassy István és családja részére, kiad.: IVÁNYI, 1917. 80. (280. sz.); 1501. jún. 16. DF 216501. Menlen János bártfai plébános Leonhardus Weydtlandt részére.

⁷⁷ BORSA, 1960. 258–265.

⁷⁸ 1502. jan. 1. DL 22544.; 1502. márc. 26. DL 36087.; 1502. ápr. 23. DL 66756.; 1502. máj. 6. DF 265888.; 1502. aug. 8. DL 46599.; 1502. aug. 22. DL 93699.

⁷⁹ 1502. márc. 1. 244197.; 1502. márc. 20. DF 271216.; 1502. máj. 25. DL 60895.

⁸⁰ DL 21677., 22531., 22532.

⁸¹ DF 207990. (másolata: DF 208065.), kiad.: PRT III. 566–567. (115. sz.). Lásd még erről DF 208065. Nagyréviről lásd C. TÓTH, 2017. 106.

⁸² DF 208002. kiad.: PRT III. 567. (116. sz.) Lásd még ehhez uo. 568–571. (117–120. sz.).

⁸³ DL 21096., kiad. BATTHYÁNY, 1827. 640–641.

⁸⁴ DF 275543., idézi: KARÁCSONYI I. 360–361., KARÁCSONYI II. 574–575.

⁸⁵ DL 21314., 21449. Lásd BÁNDI, 1985. 676–677.

Isvales bíboros kísérete

A bíboros magyarországi tartózkodása alatt kiterjedt iratképző tevékenységet folytatott, melyet egy jól szervezett és népes „iroda” végzett. A diplomáciai levelezés bonyolítása, a szentszéki bíróság működtetése,⁸⁶ a hozzá benyújtott kérvények kezelése és az arra adott engedélyek kiállítás, a búcsút vagy annak meghosszabbítását kihirdető bullák, gyóntatói engedélyek stb. nagy példányszámban történő expedálása tekintélyes méretű hivatalnoki kíséretnek adott állandó munkát.⁸⁷

A legátus szentszéki bíróságát az ügyhallgató, az auditor generalis vezette: kezdetben Mariano Bartolini, majd e tisztséget hazatérte után, 1502 derekán Filippo Sergardi vette át. Az auditor munkáját külön írnok segítette: Bartoliniét Johannes Filioleri, Sergardiét Tommaso Bellorusso.⁸⁸ A kancellária vezetője végig Filippo Sergardi volt, az iratokért kirótt taksák kezeléséért Ippolito Sassi, majd Corrado Caracciolo, a regisztrálásért Girolamo Maserio felelt. A kancellária további személyzetét fogalmazók, írkokok és másolók alkották, akik valószínűleg elláttak futári és ügyintézői feladatokat is. A bíboros magántitkárai Rainerio Cascotti és Tommaso Bellorusso lehettek. A Szentszékkal való kapcsolattartás vagy kúriai ügyeinek intézése érdekében Isvales egy alkalommal római familiárisait, Ippolito Sasset és Giovanni Bartolomeo de' Dossit küldte az Örök Városba.⁸⁹

A legátus „kancelláriájában” elsősorban Közép-Itáliából származó klerikusokat találunk, de feltűnnek rómaiak (Ippolito Sassi, Giovanni Bartolomeo de' Dossi), dél-itáliaiak (Corrado Caracciolo, Tommaso Bellorusso), sőt francia földről is érkeztek: Jean Boton besançoni, Petrus Desiderii pedig a verduni egyházmegyéből. Nem meglepő, hogy az előbbieik közül sokan képzett jogászok voltak: Mariano Bartolini, Filippo Sergardi, Giovanni Bartolomeo de' Dossi és Vincenzo Baldi⁹⁰ is mindkét jogi doktorátussal rendelkezett. Emellett több közjegyzőt is találunk köztük Rainerio Cascotti, Jean Boton, illetve Tommaso Bellorusso személyében. A kíséret nagy része már a legátusi „irodában” betöltött feladatai előtt is kúriai hivatalnok volt, de akadtak olyanok is, akik itteni munkájukat követően, Itáliába való visszatértük után jutottak pápai vagy római városi hivatalhoz.

⁸⁶ Szentszéki bírósági működését lásd 1501. okt. 11. DF 282466.; 1501. dec. 3. DL 21081.; 1501. dec. 13. DF 286610.; 1502. márc. 24. DF 250373.; 1502. máj. 18. DF 208008., kiad.: MREV IV. 120. (103. sz.); 1502. máj. 20. DL 46595.; 1502. jún. 21. DF 245575.; 1502. júl. 4., ill. 1503. márc. 14. DF 230078.; 1505. aug. 4., kiad.: IVÁNYI, 1932. 325. (851. sz.); 1503. jan. 2. DF 229224., kiad.: IVÁNYI, 1932. 328. (861. sz.); 1503. márc. 25. DL 101479.; 1503. ápr. 4. DF 216599.; 1503. ápr. 6. DF 245582.; 1503. ápr. 17. DF 245584.; 1503. jún. 12. DL 101343.; 1503. aug. 29. DF 251603.

⁸⁷ A legátus „irodájának” működése nagyban hasonlít a 17. századi nunciatúrák működéséhez. Erre lásd TUSOR, 2004a. 187–194.

⁸⁸ Róla lásd lentebb.

⁸⁹ A személyeket lásd a Függelékben.

⁹⁰ Róla lásd lentebb.

Figyelemre méltó a humanista műveltségű személyek nagy száma a bíboros környezetében. Girolamo Maserio a görög és latin auktorok kiváló ismerője, a Pindaro ragadványnévvel illetett Gentile Santesio da Subiaco nemcsak a költészetben, hanem a zenében is járatos volt, de a többször említett Tommaso Bellorusso Pomponio Leto tanítványaként szintén humanista műveltségű lehetett, ahogyan Ippolito Sassi is, akiről ismert, hogy római otthonában jelentős antik szoborgyűjteménnyel rendelkezett.

Ezek alapján nem véletlen, hogy erdélyi szász humanista, Jacobus Piso is Isvalies bíboros társaságába szegődött. Nyilván meghatározó volt, hogy a legátus kiváló kapcsolatot ápolt Thurzó Jánossal és fiaival, János boroszlói és Szaniszló olmützi püspökkel, ugyanakkor az a humanista szellemi közeg, amelybe a bíboros által Piso bekerült, ugyanolyan vonzó lehetett, mint az esetleges fényes karrier lehetősége.⁹¹

***

A bíboros udvartartása tetemes költségeket emészthetett fel, nemcsak a nagyszámú kíséret, hanem a fényes külsőségek miatt is. Isvaliesnek szüksége is volt plusz bevételekre, mert a legációja után járó havi 500 forintot az Apostoli Kamara még 1505 májusában sem fizette ki neki.⁹² II. Ulászló először 1502 decemberében a nyitrai püspökséget szánta a legátusnak, amely Bacskai Miklós erdélyi áthelyezésével üresedett meg.⁹³ Végül 1503 nyarán a veszprémit nyerte el. Hogy a kinevezés inkább Isvalies bíboros szándéka volt-e vagy az uralkodóé, arra Tommaso Daineri ferrarai követnek Ercole I d'Este herceghez (1471–1505) írott levele is rávilágít. Danieri leírta, hogy a legátus szüntelen sürgette a királyt, hogy helyezze egy másik püspökségre, valamint azt is, hogy a pápa július 15-én kinevezte a veszprémi egyházmegye élére.⁹⁴ Daineri ezzel

⁹¹ Piso egy Erasmusnak írott levélben megemlítette, hogy mikor híret vették Thurzó János halálának, akkor Isvalies bíboros a következőket mondta neki: „Mikor halálának híret elvitték Rómába Pietro úrnak, Reggio néhai bíborosának (ő ugyanis hajdan mint magyarországi legátus Thurzóval a legbizalmasabb viszonyban volt), a bíboros hozzám fordult, megragadta jobbomat, mintha meg akarna ígértetni velem valamit, s így szólt: »Pisóm, tudom, hogy Thurzót mindig nagyra tartottad. Azt akarom, hogy te viszont tudd meg tőlem mindörökre, hogy mindazon hatalmasságok közt, akit Európában ismertem, nem találtam egyetlen embert sem, akit valameny nyi erényt tekintve Thurzóhoz hasonló lett volna.«” JANKOVITS, 2012. 95. Lásd még uo. 96. és JANKOVITS, 2016. 31. – A pápai legátusok idején hazánkban tartózkodó itáliai humanistáknak a magyarországi értelmiséggel esetlegesen kialakított kapcsolatait még feldolgozásra várnak. Kérdés például, hogy az 1525-ben Lorenzo Campeggio bíboros legátus kíséretében tartózkodó, Rotterdami Erasmusszal levelező Floriano Montini kapcsolatba lépett-e a budai erasmista körrel. Lásd erre NEMES, 2016. 375.

⁹² KALOUS, 2016a. 210–214., KALOUS, 2016b. 53.

⁹³ C. TÓTH, 2017. 63., 86.

⁹⁴ „Monsignor reverendissimo lo legato non cessa spingere questa regia maiestate a far provi-

nyilván arra utalt, hogy a pápai kinevezés – mely a június 21-i konzisztóriumon történt meg – híre ekkor érkezhett Budára.⁹⁵

A királyi provízió időpontjára csak következtetni tudunk. Frangepán Gergely 1503. május 19-én még veszprémi püspök volt, június 7-én viszont már kalocsai érsekként szerepelt, miközben a veszprémi egyházmegyét ekkor már üresedésben találjuk.⁹⁶ II. Ulászló tehát valószínűleg június elején írhatott VI. Sándor pápának a legátus áthelyezéséről, melyről az egyházfő Isvaliesre való tekintettel – és talán annak sürgetésére is – soron kívül dönthetett. A püspöki szék elfoglalása minden bizonnyal augusztus elején következhetett be. 1503. augusztus 10-én ugyanis a győri káptalan Veszprémbe küldte Henyei András mosoni főesperest és Pálosi János kanonokot, hogy a legátustól a koppánymonostori apát ellen folytatott perükhöz idézőlevelet kérjenek.⁹⁷ Szeptember 3-án II. Ulászló egy oklevelében kijelentette, hogy a bíboros – miután érdemeire való tekintettel a veszprémi egyházmegye élére királyi kinevezést nyert – püspökségét birtokba is vette.⁹⁸

Pietro Isvalies 1503. szeptember 7-én búcsúzott el a királyi udvartól az uralkodópár gazdag – a velencei követ által 1700 dukátra taksált – ajándékaival megrakodva. A bíboros többek között felszerszámozott magyar, török és oláh lovakat, három magyar csatamént, hat aranyozott kupát, két szép buzogányt, díszes kelméket és két török rabot kapott. Budáról Bakóc Tamáshoz utazott Esztergomba, ahol tíz napot töltött. Innen Velencébe indult, ahová október 2-án San Daniele del Friuli érintésével érkezett meg. Október 8-án beszámolt a velencei nagytanács előtt legátusi tevékenységéről, melyben a török elle-

---

sione ali loci finitimi, che sone assai pochi minuti. Sua santità reverendissima hoggi sono octo di hebbe la provisione pacifica de la chiesa de Vesprimio.” 1503. júl. 23. ASMo Ambasciatori busta 3/24,29. (VESTIGIA, Infocus nr. 1495.).

⁹⁵ MREV IV. 113. (112. sz.). Lásd még erre: „Sanctissimus dominus noster in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi domini cardinalis Salernitensis absolvit reverendissimum patrem dominum Georgium de Frangepanibus a vinculo et perfectione, quibus ecclesie Vesprimiensis tenebatur, et illam reverendissimo in Christo patri domino Petro tituli Sancti Ciriaci, ut prefertur, vacante in administrationem dedit.” ASV Arch. Concist., Acta Cameraarii, vol. 1, fol. 138r. A relációt végző bíboros Juan de Vera volt, aki aug. 4-én Thurzó Zsigmond nyitrai kinevezését a konzisztórium elé terjesztette. A jún. 21-i konzisztóriumon döntött a pápa Bacskai Miklós erdélyi áthelyezéséről is, a relátor ott Antoniotto Pallavicini Gentili bíboros volt. Lásd uo. fol. 138v, ill. 139v.

⁹⁶ C. TÓTH, 2017. 38., 118.

⁹⁷ Győri szkv. I. 78. p. A Veszprémből elhozott okleveleket nem sokkal később a győri Szent Benedek-, valamint Szent Lázár-templomok plébánosai, Demeter és Miklós vitték Koppánymonostorba. Uo. 79. p. A per már júniusban is folyt Budán, a legátus széke előtt. Lásd uo. 30., 71., 75. pp.

⁹⁸ VOSuppl 464–466. (278., 465. sz.). Ezt támasztja alá Laskai Miklós 1503. szept. 18-án Budán kiadott oklevele, melyben a legátusnak mindössze 1503. évre keltezett oklevelében a „datum in castro nostro Vesprimiensi” szerepel, lásd DL 21207. – Giovanni Badoer velencei követ a püspökség éves jövedelmét 6000 dukátra taksálta, lásd WENZEL, 1877a. 91.

ni hadjárat sikertelenségét igyekezett a magyarokra hárítani.⁹⁹ Ezt követően Padova, Montagnana és Ostia érintésével Rómába sietett,¹⁰⁰ ahol a nemrég megválasztott III. Pius pápa halála miatt ismét konklávéra készülődtek a bíborosok. 1503. október 24-én érkezett meg az Örök Városba,¹⁰¹ és így már jelent tudott lenni II. Gyula pápa megválasztásánál.¹⁰²

Pályája a legáció után

Magyarországi javadalmak

Veszprémi püspökként Pietro Isvalies Rómából kormányoztatta egyházmegyéjét, de azért ez nem akadályozta meg abban, hogy püspökségéért tegyen. 1504-ben azt kérte II. Gyula pápától, hogy a tűzvész miatt leégett veszprémi székesegyház felújítására áldozósütörtök ünnepén teljes bűcsút engedélyezzen a tempломot felkereső híveknek.¹⁰³ A székesegyház felújítása – amelyet többek között a Gizella királyné és Szent László hitvese, Adelheid királyné emlékére állított, a bíboros címerét ábrázoló reneszánsz tábla is ékesen bizonyít¹⁰⁴ – mellett neki tulajdonítható a belső vár kapujának védelmére szánt két nagy félkörívű bástya építtetése is.¹⁰⁵

A bíboros távolléte alighanem bátorítólag hatott azok számára, akik elérkezettnek látták az időt, hogy rátegyék kezüket a püspökség birtokaira és jövedelmeire. Bár Isvalies védelmet kért javaira a pápától, és II. Gyula ezzel Szatmári Ferenc győri, Bátori Miklós váci püspököt és Tolnai Máté pannonhalmi apátot bízta meg,¹⁰⁶ ez mégsem volt elegendő. Az elidegenített javak visszaadását elrendelő pápai bullában¹⁰⁷ a veszprémi püspökségi jövedelmet bitorlók között rangos személyeket is találunk: Ákosházi Sárkány Ambrust és Istvánt,¹⁰⁸ Uzsai Gáspár, Gétyei János, Csányi Balázs zalai alispánokat,¹⁰⁹

⁹⁹ WENZEL, 1877a. 90–92. Lásd még BORSA, 1960. 269.

¹⁰⁰ WENZEL, 1877a. 172., 174., MREV IV. LXXI.

¹⁰¹ VILLARI, 1876. II. 265., SANUTO, 1881. 232., CELANI II. 396.

¹⁰² CELANI II. 404.

¹⁰³ MREV IV. 141. (116. sz.). II. Ulászló egy évvel azelőtt a veszprémi vár alatt lévő Szenttamásfalván éves vásár tartását engedélyezte, lásd VOSuppl 464–466. (278. sz.).

¹⁰⁴ UZSOKI, 1982. 143–149., MIKÓ, 2005. 218–219., MIKÓ, 2007. 1195–1197.

¹⁰⁵ TÓTH, 1969. 260. Lásd még erre THEINER, 1860. 578. (784. sz.) – A munkálatokat Isvalies instrukciói nyomán kormányzója, Tommaso Bellorusso irányította, lásd lentebb.

¹⁰⁶ MREV IV. 143. (121. sz.).

¹⁰⁷ MREV IV. 152. (124. sz.).

¹⁰⁸ KUBINYI, 1994., István Ambrus unokaöccse volt, lásd uo. 265.

¹⁰⁹ Archontológia II. 355–356.

Szarka Kelement,¹¹⁰ valamint Polyáni János¹¹¹ veszprémi őrkanonokot és Busto-i Miklós kanonokot.

Az egyházmegye kormányzója és vikáriusa Isvalies hazatérte után fentebb már említett, dél-itáliai származású magántitkára, Tommaso Bellorosso lett. Bellorosso 1475 körül látta meg a napvilágot Palermóban. Fiatalon, 1493/94 körül Rómába ment, hogy a híres humanistánál, Pomponio Letónál tanuljon. 1497/98 körül lett Isvalies titkára, akit természetesen hazánkba is elkísért.¹¹² 1501 novemberében mint palermói kanonok, közjegyző és a legátus titkára hitelesítette a legátus egyik oklevelét.¹¹³ 1502 novemberében Filippo Sergardinak, Isvalies auditor generálisának írnokaként tűnt fel.¹¹⁴ Kormányzói és vikáriusi tevékenysége¹¹⁵ 1508 nyaráig mutatható ki. Ekkor ugyanis a bíboros-püspök bizalma megrendült benne, mivel sem a számadásokkal, sem a várak felújítására fordított pénzekkel nem tudott elszámolni. Isvalies ezért panaszt tett a pápánál, aki az ügy kivizsgálása végett egyenesen II. Ulászlónak írt.¹¹⁶ Bellorussót először Isvalies bíboros javadalmainak, a veszprémi püspökségnek, valamint a pécsváradi és szekszárdi apátságoknak kormányzóságától és vikáriusi hivatalától fosztották meg; ezeket 1508. november 6-án már Vincenzo Baldi bírta.¹¹⁷ Az elmarasztaló ítélet minden bizonnyal 1509 tavaszán születhetett meg, mert a Bellorussótól elkobzott javadalmakat, a segesdi főesperességet, valamint a veszprémi székesegyház Szent Balázs- és Szent Márton-oltárjavadalmát – alighanem kárpótlás gyanánt – Isvalies bíboros kapta meg.¹¹⁸ Ezt követően Tommaso Bellorussónak nem volt maradása: visszatért Rómába, ahol még két évet töltött.¹¹⁹ Innen Francesco Remolino bíboros, palermói érsek

¹¹⁰ A püspök nemese, 1496-tól veszprémi provizor (az adatot Horváth Richárdnak köszönöm), később veszprémi várnagy és veszprémi alispán lett. Lásd VOSuppl. 285., 287–288. 290., Archontológia II. 346.

¹¹¹ KARLINSZKY, 2008. 37., 57.

¹¹² MARTINO, 2006. 366–367., 375.

¹¹³ „Thomas Bellus Russus canonicus Panormitanensis publicus apostolica et imperiali auctoritibus notarius ac prefati reverendissimi domini legati secretarius.” 1501. nov. 27. DF 275543.

¹¹⁴ 1502. nov. 8. DL 88875. Neve itt Thomas Panormitaként szerepel. Lásd még így DF 200595., idézi: C. TÓTH, 2017. 118.

¹¹⁵ 1504. jan. 10. DF 201545.; 1505. febr. 28. DF 200593.; 1505. márc. 12. DL 46705.; 1505. máj. 14. DL 93718.; 1505. dec. 17. DF 201553.; 1506. márc. 23. DF 216820.; 1506. szept. 1. DF 208418.; 1506. szept. 19. DL 25461.; 1507. jún. 4. DL 68485.; 1507. júl. 13. VKSz 126–127., 1507. júl. 23. kiad.: VO 315–317. (205. sz.), lásd még MREV IV. 141. és 154. (117. és 129., sz.), C. TÓTH, 2017. 118.

¹¹⁶ 1508. aug. 16. ASV Arm. XXXIX., vol. 28, fol. 424rv, kiad.: THEINER, 1860. 578. (784. sz.).

¹¹⁷ DL 46875., idézi: C. TÓTH, 2017. 119.

¹¹⁸ 1508. júl. 13-án még részt vett a káptalan ülésén, lásd VKSz 134., 137.; 1509. júl. 17. MREV IV. 178. (153. sz.). Szent Márton-oltárjavadalmáról lásd VKSz 126–127. Lásd még SOLYMOSSI, 1996. 62.

¹¹⁹ Visszaemlékezéseiben így írt magyarországi éveiről: „Deinde, cum essem a secretis scriba Petri Cardinalis Rhegyni, ductus sum invitus in Pannoniam Inferiorem ab ipso Cardinale, misso illuc legato ab Alexandro sexto pontifice maximo pro expeditione in Turcas, qui vendicaverant sibi, vi armorum, Neopactum, Motonem et Coronem, civitates Peloponesi, a ditione Venetorum. Peracto postea triennio, illinc legatus quum vellet recedere, constituit me vicarium suum et recto-

megbízásából visszatért szülővárosába, Palermóba, ahol 1518-ig vikárius lett, majd 1532-ben rövid ideig a monrealei püspökség vikáriusságát is ellátta. Hazatérte után humanista műveltségét több írásában is kamatoztatta.¹²⁰

Belorusso leváltása után tisztségeit Vincenzo Baldi vette át.¹²¹ A pistoiai származású jogi doktor ezelőtt nem szerepel forrásainkban, így nem lehet eldönteni, hogy Isvalies legációjakor érkezett hazánkba vagy csak később. 1509 tavaszáig töltötte be kormányzói és vikáriusi megbízatását, melyeket Beriszló Péter fehérvári prépost¹²² vette át tőle. Beriszló – akit II. Ulászló többször küldött követként a pápai kúriába – személyesen ismerte Isvalies bíborost, sőt, a Bellorusso elleni vizsgálatról szóló pápai brévét is ő hozta el Rómából.¹²³ Baldi ezt követően kanonoki stallumát megtartva 1516-ig Veszprémben maradt.¹²⁴ 1518-ban Bakóc Tamás római prokurátoraként, 1523-ban pedig Filippo Sergardival, Isvalies egykori auditorával együtt Lászlai János római magyar gyóntató végrendeleti végrehajtójaként tűnt fel.¹²⁵

Isvalies nem elégedett meg a veszprémi egyházmegyével:¹²⁶ 1505-ben elnyerte a pécsváradi és a szekszárdi apátságot is,¹²⁷ melyek ügyeit veszprémi

---

rem, non tamen ex meo voto, insignis ecclesiae Vesprimiensis, ubi primarium templum dicatum est divino Michaeli illudque reparavi et exornavi quantum fas mihi fuit et patronum predicti templi accepi in advocatum. Decem tandem consumptis annis, coactus sum Romam regredi...” MARTINO, 2006. 375., lásd még uo. 367.

¹²⁰ Művei: *Tractatus de duabus Madalenis* (1520/1535), *Vita S. Angeli martyris Carmelitani* (1526/1527), *Vaticinia de Christiane Reipublice afflictione ac dein consolatione* (1527), *Opus de Septem Spiritibus* (1535) MARTINO, 2006. 362–372.

¹²¹ 1508. nov. 6. DL46875.; 1508. nov. 15. DF 201574., kiad.: VO 317–319. (206. sz.); 1508. dec. 16. DL 107484.; 1509. ápr. 26. DF 262506., kiad.: VOSuppl 479–481. (287. sz.), C. TÓTH, 2017. 119.

¹²² KUBINYI, 1963. Követségeire lásd KUBINYI, 1996. 123–124.

¹²³ Erre lásd THEINER, 1860. 578., FRAKNÓI, 1902. 278.

¹²⁴ 1510-ben a pécsváradi és szekszárdi apátságért kapott árenda ügyintézésében vett részt, lásd DF 208102., kiad.: PRT III. 636–638. (175. sz.). 1516-ig a káptalani üléseken még nem jelzik hiányzóként, utána viszont rendszeresen, lásd VKSz ad indicem.

¹²⁵ Consistorialia 29–32. (20., 30. sz.), KASZA, 2012. 87–88. (28. sz.), idézi: LAKATOS, 2010a. 423. Lásd még NEMES, 2015. 492.

¹²⁶ ASV Arm. XXXIX., vol. 23, fol. 522v–523r, kiad.: THEINER, 1860. 568–569. (763. sz.). *Acommune servitium* befizetéséről lásd Cameralia I. 187–188. (321–322. sz.). Lásd még FRAKNÓI, 1879. 28. – Magyarországi érdekeltségei mellett számos itáliai javadalomra is szert tett. Magyarországi legációja alatt elnyerte a S. Salvatore di Motta Rossa bazilita monostor (Reggio Calabria-i egyhm., 1501.) javadalmát. II. Gyula pápától közvetlenül megvásárlása után megkapta a S. Pietro di Villanova bencés apátságot és cremai perjelséget (1503), melyeket később a S. Maria di Roccamadore ciszterci (messinai egyhm., 1504), a S. Maria di Trapezomata és a S. Angelo di Valletuccio bazilita monostorok (Reggio Calabria-i egyhm., 1505) és az ourensei püspökség (a bragai érseki tartományban, 1508) követett. Mindeközben 1508. aug. 18-án addigi bíborosi címtemplomát a S. Pudenzianára cserélte. Az újabb jövedelmek sem vártak magukra: 1509-ben a mazarai egyházmegye salemi főesperességét és a palermói S. Niccolò di Brigaria-plébániát nyerte el (MREV IV. 178., 153. sz.), majd 1510-ben a római S. Maria Maggiore főesperese és a messinai püspökség adminisztrátora lett. Ezekről lásd CRUCITTI, 2004.

¹²⁷ Az 1507. évi országgyűlés, mely törvényben mondta ki, hogy szerzetesközösségek élén csak szerzetesek állhatnak, vele kivételt tett: a monostorokat élete végéig vagy pápává választásáig

kormányzója, Tommaso Bellorusso vett át, akit a pécsváradiak kezdetben vonakodtak elfogadni.¹²⁸ Sőt, a monostorokban kialakult fegyelmi állapotok miatt Isvalies még a pápánál is panaszt tett.¹²⁹ A bíboros a két monostor gazdálkodásával nem sokat bajlódott, hiszen évi 2000 forintért bérbe adta azokat Tolnai Máté pannonhalmi és más bencés apátoknak.¹³⁰ Ezek mellett 1509 júliusában a bácsi székeskáptalanban a szegedi főesperességet,¹³¹ 1509 októberében pedig a Rómában elhunyt magyar gyóntató, Bodrogi Fülöp halálával megüresedett barsi főesperességet is megkapta.¹³²

Bíboros protektor

Pietro Isvalies bíboros protektorként¹³³ mint II. Ulászlónak a római kúriában folyamatosan jelen lévő diplomatája több ízben részt vett a Buda és Róma közti legmagasabb szintű információcserében. Isvalies adta át II. Gyula pápának az uralkodó, valamint a magyar prelátusok és bárók azon levelét, melyben egyrészt gratuláltak az új egyházfőnek megválasztásához, másrészt támogatásukról biztosították őt Velence elleni követelése ügyében. A szentatya fel is kérte a bíborost, hogy az általa küldött bréve mellett az elhangzottakról a címzetteket bővebben is tájékoztassa.¹³⁴

Számos esetben Isvalies bíboros terjesztett fel a pápának a magyar udvarból érkező kérvényeket, legyen szó Jean de Foix, Anna királyné testvére erdélyi adminisztrátori kinevezéséről¹³⁵ vagy András fehérvári domonkos perjel hivatalban maradásáról,¹³⁶ továbbá a budai udvarban megjelenő cseh eretnek miatt az uralkodóra és udvartartására esetlegesen kiróható kiközösítés

bírhatja. FRAKNÓI, 1879. 28–30., FRAKNÓI, 1895. 223., PRT XII/B. 35.

¹²⁸ DF 208062.

¹²⁹ II. Gyula pápa 1507. okt. 10-én a fegyelem helyreállítását Szatmári György pécsi, Thurzó Zsigmond váradi püspökre bízta. Lásd ASV Arm. XXXIX., vol. 25, fol. 463v–464v, kiad.: THEINER, 1860. 575–576. (780. sz.).

¹³⁰ DF 208091. és DF 208102. PRT III. 630–632. (170. sz.), 636–638. (175. sz.). – 1506-ban Isvalies auditora, Bartolomeo da Ancona vett át Tommaso Bellorusso nevében 250 forintot a pécsváradi monostor bérleti díjából. DF 208059., kiad.: PRT III. 608. (153. sz.).

¹³¹ 1509. júl. 15. MREV IV. 177. (152. sz.).

¹³² MREV IV. 178. (154. sz.). Bodrogi Fülöpre lásd VERESS, 1941. 255–256., MONAY, 1956. 52–54., KÖBLÖS, 1994. 382., NEMES, 2017b. 115–116. – Barsi főesperességét nem foglalta el, a javadalmat 1510 tavaszától már Pesti Gergely bírta, KÖRMENDY–C. TÓTH, 2017. 165. Köszönöm C. Tóth Norbertnek, hogy felhívta rá a figyelmemet.

¹³³ A bíboros protektorokról legújabbban: TUSOR, 2004b., NEMES, 2015. 479–483., FLETCHER, 2015. 22–24.

¹³⁴ 1504. júl. 26. ASV Arm. XXXIX., vol. 22, fol. 127v–128v, 128v–129r, kiad.: THEINER, 1860. 558–559. (739–740. sz.); 1504. nov. 20. ASV Arm. XXXIX., vol. 22, fol. 219v–220r, 229v–230r, kiad.: THEINER, 1860. 559–560. (742–743. sz.). Lásd még FRAKNÓI, 1902. 274–275.

¹³⁵ 1506. máj. 1. ASV Arm. XXXIX., vol. 24, fol. 183rv, kiad.: THEINER, 1860. 570–571. (768. sz.). Lásd még Cameralia I. 190. (326. sz.).

¹³⁶ 1506. dec. 10. ASV Arm. XXXIX., vol. 25, fol. 35rv, THEINER, 1860. 573. (775. sz.).

és interdictum,¹³⁷ valamint Albert és Károly münsterbergi hercegeknek nagyapjuk, Podjeb rád György miatti exkommunikáció alóli felmentéséről¹³⁸ vagy éppen a török elleni harcra küldendő segélyről.¹³⁹

A protektor másik fontos feladata volt, hogy a pápai konzisztóriumon az egyházfő elé terjessze a kánoni kivizsgálás lefolytatása során alkalmasnak talált püspökjelölteket. Isvalies esetében öt ilyen előterjesztésről van adatunk: Laskai Miklós vidini,¹⁴⁰ Simon de Begna (Kožičić Simon) modrusi,¹⁴¹ Máramarosi (Jánosfalvi) Mihály moldvai,¹⁴² Miletinci János gallipoli¹⁴³ és András rosoni püspökökről.¹⁴⁴

Hazánkban legátusként szerzett ismereteit Rómában később is kamatoztatta. Egy alkalommal Isvalies bíboros a pápai konzisztóriumon a török elleni harc kapcsán hosszasan beszélt magyarországi legációjáról,¹⁴⁵ később a kardinális beszámolt a pápának II. Ulászló király és Iszmáil perzsa sah közötti diplomáciai kapcsolatról.¹⁴⁶ Informálta a pápát a magyar klérus prominens személyeiről: Bakóc Tamás bíborosról¹⁴⁷ és Szatmári György váradi püspökről is.¹⁴⁸ Emellett időnként a magyar ügyekről a többi uralkodó Rómában lévő követét is tájékoztatta,¹⁴⁹ és figyelemmel kísérte II. Ulászló és Aragóniai Beatrix között a királyné hitbérének ügyében folyó pert.¹⁵⁰

Ezzel együtt nemcsak Magyar- és Csehország, hanem Lengyelország bíboros protektorságát is ellátta.¹⁵¹ 1505. március 10-én Sándor lengyel király követei a pápai palotát – ahol az egyházfő nyilvános konzisztóriumon fogadta őket – a bíboros kíséretében hagyták el, sőt ezt követően Isvalies meg is vendé-

¹³⁷ 1506. júl. 3. ASV Arm. XXXIX., vol. 24, fol. 270r^v, kiad.: THEINER, 1860. 572. (772. sz.).

¹³⁸ 1507. máj. 19. ASV Arm. XXXIX., vol. 25, fol. 340r–341r, kiad.: THEINER, 1860. 574–575. (778. sz.).

¹³⁹ 1508. szept. 26. ASV Arm. XXXIX., vol. 28, fol. 502v–503v, kiad.: THEINER, 1860. 579. (787. sz.).

¹⁴⁰ 1504. nov. 5. MREV IV. 153. (126. sz.). Váci segédpüspök, lásd C. TÓTH, 2017. 123.

¹⁴¹ 1509. nov. 7. Consistorialia 16–17. (10. sz.). Lásd még C. TÓTH, 2017. 79.

¹⁴² 1510. jan. 11. Consistorialia 17–18. (11. sz.). Esztergomi segédpüspök, lásd C. TÓTH, 2017. 82.

¹⁴³ 1510. ápr. 24. Consistorialia 19–20. (12. sz.). Váradi segédpüspök, lásd C. TÓTH, 2017. 113.

¹⁴⁴ 1510. máj. 19. Consistorialia 20–22. (13. sz.). Zágrábi segédpüspök, lásd C. TÓTH, 2017. 129–132.

¹⁴⁵ 1505. jan. 30. ASV Arm. XXXIX., vol. 23, fol. 659v–660r, 661v–662v, kiad.: THEINER, 1860. 560. 562–563. (750–751. sz.).

¹⁴⁶ 1508. jún. 17. ASV Arm. XXXIX., vol. 28, fol. 318v–319r, kiad.: THEINER, 1863. 554–555. (748. sz.).

¹⁴⁷ 1505. aug. 29. ASV Arm. XXXIX., vol. 23, fol. 517r–518r, kiad.: THEINER, 1860. 568. (762. sz.).

¹⁴⁸ 1504. nov. 20. ASV Arm. XXXIX., vol. 22, fol. 229v–230r, kiad.: THEINER, 1860. 560. (743. sz.).

¹⁴⁹ Például VILLARI, 1876. III. 180., 314.

¹⁵⁰ 1508. márc. 27. ASV Arm. XXXIX., vol. 28, fol. 151v–152v, kiad.: THEINER, 1860. 576–577. (782. sz.); 1508. aug. 16. ASV Arm. XXXIX., vol. 28, fol. 437v–438r. A per 1507 novemberében

kezdődött, erről lásd Beatrixnak Ippolito d'Estéhez írott leveleit: ASMo Carteggio Principi Esteri 1623, busta 2/8,17–19. kiad.: BERZEVICZY, 1914. 452–456., VESTIGIA, Infocus 2209–2211. – Talán bíboros protektori tevékenységének tudható be, hogy 1508. ápr. 24-én római rezidenciáján átírta János sárospataki plébános sola signatura kérvényét: DF 234614. Lásd még LAKATOS, 2018. 38.

¹⁵¹ WODKA, 1938. 20.

gelte őket.¹⁵² 1508-ban ő közvetítette a pápa felé Zsigmond lengyel királynak – akit magyarországi legátussága idejéről személyesen is ismert – a török elleni harc támogatása iránti kérvényét,¹⁵³ és a lengyel királynak a német lovagrenddel kialakult konfliktusa ügyében is többször tájékoztatta az egyházfőt.¹⁵⁴

A pápa és a Jagelló-udvarok közötti kapcsolattartásban is többször saját emberei vettek részt. 1509 őszen II. Gyula pápa Isvalies bíboros familiárisát, a már említett erdélyi szász Jacobus Pisót küldte nunciusként Zsigmond lengyel királyhoz, akinek udvarában egészen 1510 nyaráig szolgálatot teljesített.¹⁵⁵ 1510 márciusában a török elleni keresztes hadjáratra felszólító pápai brévét és az ezzel együtt járó kivont kardot a bíboros Piero nevű familiárisa hozta Esztergomba.¹⁵⁶

Egy fényes karrier szomorú vége

Pietro Isvalies bíboros fokozatosan a Kúria egyik legbefolyásosabb bíborosa lett és II. Gyula pápa fontos katonai megbízatásokkal látta el. 1509-ben Tivoliba kellett mennie, hogy megszüntesse a Colonnák és Orsinik közötti zavargásokat. 1510 szeptemberében II. Gyula elhatározta, hogy megtámadja a XII. Lajos francia király által támogatott ferrarai herceget, Alfonso d’Estét, akivel nemrég még szövetségben állt. Ezért a pápa Isvaliest az 1506-ban a Bentivoglióktól elfoglalt Bolognába küldte, hogy Luigi d’Aragona bíborossal 6000 katonát toborozzanak pápai zászlók alá a Ferrara elleni hadjáratához. Isvalies 1511 januárjában részt vett Mirandola ostromában, melynek elfoglalása után visszatért Bolognába. 1511. május 14-én, mikor a milánói Gian Giacomo Trivulzio vezette francia csapatok Bologna közelébe értek, II. Gyula pápa a város kormányzói tisztét Francesco Alidosi bíboros legátusnak adta át és székhelyét Ravennába tette. 1511. május 23-án a pápai csapatok súlyos vereséget szenvedtek és kénytelenek voltak feladni Bolognát, ahová az elűzött

¹⁵² CELANI II. 474.

¹⁵³ ASV Arm. XXXIX., vol. 28, fol. 513v–514r, kiad.: THEINER, 1861. 325–326. (356. sz.).

¹⁵⁴ 1509. márc. 27. THEINER, 1861. 326–327. (358. sz.); 1510. máj. 1. ASV Arm. XXXII., vol. 21, fol. 218rv, kiad.: THEINER, 1861. 330–331. (364. sz.).

¹⁵⁵ 1509. nov. 10-én Prágából II. Ulászló azt írta a pápának, hogy Zsigmond lengyel királynak a brévétet *Jacobus Piso decretorum doctor sanctitatis vestre nuntius* adta át, ASV Arm. XXXII. vol. 21. fol. 226r–227v. 1509. október 1-én Isvalies bíboros közbenjárására megkapta a Rómában elhunyt magyar gyóntató, Bodrogi Fülöp esztergomi kanonoki stallumát (MREV IV. 179., 155. sz.), majd valószínűleg a nunciusi szolgálat után apostoli protonotárius és pápai kamarás lett (Consistorialia 35., 25. sz.). Követségére lásd még: THEINER, 1861. 330–331. (364. sz.), ÁBEL, 1880. 82., JANKOVITS, 2016. 32.

¹⁵⁶ WENZEL, 1877a. 166., LAKATOS, 2010b. 8. – Piero talán azonos azzal a Petrus procuratorral, aki a pécsváradi és a szekszárdi monostor árendáját intézte, lásd DF 208102., kiad.: PRT III. 636–638. (175. sz.).

Bentivogliók visszatértek. A vereség egyik oka Alidosi bíboros és Francesco Maria della Rovere urbinói herceg, II. Gyula pápa unokaöccse és a pápai csapatok parancsnoka között kirobbant ellentét volt, mely odáig fajult, hogy május 24-én az urbinói herceg a nyílt utcán megölette a bíborost.

Ilyen körülmények között nevezte ki II. Gyula pápa Bologna és Romagna legátusává Isvalies bíborost, aki a Bologna visszaszerzéséért vívott csatában 1511. július 17-én súlyos vereséget szenvedett a Bentivoglióktól. A pápa haragjától menekülve Cesenában halt meg 1511. szeptember 22-én. Földi maradványait a római Santa Maria Maggiore bazilikában helyezték nyugalomra.¹⁵⁷

Kitekintés

Isvalies magyarországi javadalmai hamar új gazdára találtak. A veszprémi püspökséget az a Beriszló Péter kapta meg, akit maga Isvalies nevezett ki kormányzónak és vikáriusának.¹⁵⁸ A szekszárdi és a pécsváradi apátság élére pedig a Tolnai Máté fémjelezte bencés reform szellemében újra szerzetes került Mihály, illetve Pál apát személyében.¹⁵⁹

Bakóc Tamás 1512. január 26-án vonult be Rómába, és szállását, a Campo de' Fiori közelében, a Piazza del Biscionén lévő palotában rendeztette be, ahol négy hónappal ezelőtt még Pietro Isvalies bíboros lakott.¹⁶⁰ Bár a palota kétségtelenül a római diplomaták egyik legfelkapottabb környéken helyezkedett el,¹⁶¹ de Bakócnak nyilván nem ez volt a fő szempontja. Az esztergomi érsek Isvalies bíboros örökébe kívánt lépni, átvéve bíboros protektori szerepét és familiájának egy részét is.¹⁶² Bakóc a Rómában eltöltött csaknem két év alatt Isvalies hagyatékára alapozva megvetette egy minden addiginál intenzívebb római magyar képviselőlet alapjait, mely Mohácsot túlélve még Szapolyai Jánost is szolgáltatta.¹⁶³

¹⁵⁷ MREV IV. LXXIII., CRUCITTI, 2004.

¹⁵⁸ C. TÓTH, 2017. 119.

¹⁵⁹ FRAKNÓI, 1879. 30., PRT XII/B. 35–36.

¹⁶⁰ FRAKNÓI, 1902. 304.

¹⁶¹ A Palazzo Orsini Pio Righettiről lásd FLETCHER, 2015. 131.

¹⁶² NEMES, 2015. 492–493., 504.

¹⁶³ NEMES, 2017a.

Függelék

Pietro Isvalies bíboros legátus magyarországi hivatalnokai

▪ AUDITOR GENERALIS

Mariano Bartolini*(Marianus de Bartholinis de Perusio)*1501. V. 7. (DF 229183.)¹⁶⁴

1502. II. 23. (DF 278334.)

Doctor utriusque iuris. 1465/66 k. született Peruggiában. Az 1490-es években polgárjogot tanított szülővárosában és Pisában, emellett városi tisztségeket is ellátott Peruggiában, 1499-ben conservatore della moneta, 1500-ban avvocato del comune. Magyarországról hazatérve a Sacra Romana Rota auditora (1503–1508), auditor causarum palatii apostolici, pápai káplán (1504), közben I. Miksa római királyhoz küldött apostoli nuncius (1504–1506), majd a Sacra Romana Rota kamarása (1506–1507), később Bernardino Lopez de Carvajal bíboros legátussal újra I. Miska udvarában (1507–1508). † 1509. szeptember 3.¹⁶⁵

Filippo Sergardi¹⁶⁶*(Philippus de Sergardis Senensis)*1502. XI. 8. (DL 88875.)¹⁶⁷

1503. VII. 10. (DF 253273.)

Doctor utriusque iuris. Sienában született 1466. április 7-én, jogi tanulmányait szülővárosában vagy Ferrarrában szerezte a neves sienai jogtudós Bulgaro

¹⁶⁴ Reg.: IVÁNYI, 1932. 824. sz. További oklevelei: DF 260854., 229185. reg.: IVÁNYI, 1932. 826. sz., DF 232085., 207995. kiad.: PRT III. 574–575. (123. sz.), MREV 104. (90. sz.), DL 46575. (reg.: BÓNIS, 1997. 3932. sz.). Lásd még PRT III. 572–573. (122. sz.).

¹⁶⁵ Életére lásd ABBONDANZA, 1964. Továbbá RORC, Marianus de Bartolinis, ARTNER, 2004. 159., KALOUS, 2010. 357., 361–362.

¹⁶⁶ Életére legújabban NEMES, 2015. 492–493., 499–501., BAKER-BATES, 2017. 35–52. Piers Baker-Bates felvetette, hogy két Filippo Sergardi működött (BAKER-BATES, 2017. 39.), egy nagybáty és egy unokaöcs. Az idősebb Filippóról az egyetlen forrás Isidoro Ugurgieri Azzolini pisai domonkos szerzetes 1649-ben Pistoiában megjelent életrajzi gyűjteménye, a *Le pompe sanesi o vero relazione delli uomini e donne illustri di Siena e suo stato* egy szöveghelye (I.V.XXIII.). Eszerint Filippo di Giovanni Sergardi 1494-ben apát lett az esztergomi egyházmegyében (*fu fatto abbate nella diocesi di Strigonia in Ungheria*), majd Rómában a Camera Apostolica klerikusának nevezték ki. Ezután VI. Sándor pápa Miksa császárhoz küldte követségbe (*da Alessandro VI pontefice Romano fu mandato nunzio straordinario a Massimiliano imperatore per trattare negozii importantissimi e difficilissimi appartenenti alla Repubblica Cristiana*). Germániában hunyt el, ahol a császár és az egész magyar nemesség (*tutta la nobiltà Unghera*) szeretete övezte. Bár Filippo atyai nagypját valóban Giovanninak hívták, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a montalcinói családi fészekből csak Filippo atya, Niccolò költözött Sienába; gyermekei is már itt születtek. (Lásd erre BORELLO, 2004.) Követségére, apáti és hivatali tisztségeire vonatkozóan semmi adatot nem találtam, így könnyen lehet, hogy ez az életrajz csak a családi legendárium része volt.

¹⁶⁷ Előtte kiküldött bíró 1501. szept. 13. DF 232090.

Bulgarini vezetésével.¹⁶⁸ Ifjú korában a gazdag sienai kereskedő Agostino Chigi titkára,¹⁶⁹ majd Rómába jött, ahol valószínűleg ura közbenjárására kúriai hivatalokat nyert: collector taxe plumbi (1493–1496), scriptor penitentie (1497–1499), prothonotarius apostolicus (1501–1525).¹⁷⁰ Magyarországról való hazatérte után Isvalies bíboros oldalán jelen van a II. Gyula pápát megválasztó konklávéban.¹⁷¹ Ezt követően a következő kúriai hivatalokat nyerte el: secretarius apostolicus (1502–1534), clericus camere (1504–1526, decanus clerici camere apostolice 1520–1523), corrector archivii Romane curie (1505–1513), magister registri cancellarie (1508–1518, 1532), notarius (1512), advocatus consistorialis (1519–1525), miles sancti Petri (1520–).¹⁷² Távollétében magyarországi javadalmakat is szerzett: esztergomi (1508 k.), pécsi (1509–1512), győri kanonok (1510–1515), az esztergomi székesegyház Nagyboldogasszony-kápolnájának javadalmasa (1512–1529). Kiváló kapcsolatot ápolt Bakóc Tamás bíborossal és a római magyar pálosokkal.¹⁷³ † 1536. március 15. e.

▪ TITKÁR (SECRETARIUS)¹⁷⁴

Filippo Sergardi
(*Phi. prothon. Senen.*)

1501. III. 19. (DF 207990.)

[1502. X. 11.]¹⁷⁵

1503. VIII. 29. (DF 251603.)¹⁷⁶

Lásd fent.

A handwritten signature in black ink, reading 'Phi. prothon. Senen.' The script is a cursive, historical hand with a large initial 'P' and 'S'.

¹⁶⁸ BAKER-BATES, 2017. 37.

¹⁶⁹ BAKER-BATES, 2017. 39. – Agostino Chigi egyik végrendeleti végrehajtójaként ő vezette a római Santa Maria della Pace Chigi-kápolnájának munkálatait, ahol olyan mesterekkel került kapcsolatba, mint Baldassare Peruzzi, Sebastiano del Piombo. Lásd BAKER-BATES, 2017.

¹⁷⁰ FRENZ, 1986a. 435. (1984–1985. sz.), RORC. Thomas Frenz Philippus de Senis és Philippus de Sergardis néven tévesen két személynek vette. – 1499. máj. 19-én beiratkozott a római Szentlélek-ispotályba. EGIDI, 1914. 375.

¹⁷¹ CELANI, 1900. II. 404.

¹⁷² FRENZ, 1986a. 435. (1984–1985. sz.). RORC, AIT 2015. 15–16.

¹⁷³ KÖBLÖS, 1994. 438–439., FEDELES, 2005. 442., KÖRMENDY, 2002. 216., KÖRMENDY, 2007. 210–211., NEMES, 2015. 492–493., 499–501.

¹⁷⁴ A titkár aláírása a szöveg után a jobb szélén, a plika alatt látható.

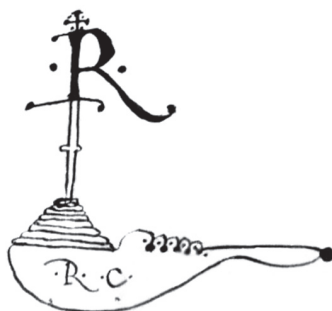
¹⁷⁵ 1502. okt. 11-én kelt legátusi oklevélen a kézjegye nemcsak a titkár, hanem a scriptor helyén is látható (DL 46605.), innentől kezdve 1503. aug. 29-ig minden legátusi oklevélen neve a scriptor helyén, azaz az oklevél plikáján, a jobb alsó sarokban látható.

¹⁷⁶ A DF 208002. jelzetű oklevélen aláírása egyetlen esetben a pápai bullákon a *collector taxae plumbi* kézjegyének helyén szerepel.

Rainerio Casciotti*(Ranerius Casioctus)*¹⁷⁷

1501. V. 26 (DF 237342.)

San Gimignano-i születésű volterrai kanonok, közjegyző. 1498-ban Firenzében a Girolamo Savonarola elleni per egyik bírójának, Francisco de Remolinsnak a kancellárja. 1502-ben ismét Firenzében volt mint közjegyző.¹⁷⁸

▪ TAXATOR¹⁷⁹**Filippo Sergardi***(Phi. prothon. Senen.)*

1501. III. 8. (DL 22531.)

1501. III. 9. (DL 21677.)

Lásd fent.

Ippolito Sassi*(Hi. Saxo)*

1501. II. 8. (DF 288443.)

1502. VII. 12. (DL 63880.)

Firenzei eredetű római nemes családban született. Taxatori tevékenysége mellett futári feladatokat is ellátott, 1502. augusztus 21-én tért vissza Rómából.¹⁸⁰ 1503. november 1-én Rómában jelen volt Isvalies bíboros mellett a II. Gyula pápát megválasztó konklávé.¹⁸¹ Ezt követően római városi tisztségeket viselt, 1511-ben

¹⁷⁷ „Ego Ranerius Casioctus de Sancto Geminiano canonicus ecclesie Wolterranensis publicus apostolica atque imperiali auctoritatibus notarius ac prefati reverendissimi in Christo patris et domini domini Petri cardinalis etc. legati antedicti secretarius”.

¹⁷⁸ GARFAGNINI, 2003. xviii–xix., <http://www.luoghifermani.it/?p=5797> nr. 673. (A letöltés ideje: 2018. ápr. 23.)

¹⁷⁹ A taxator aláírása az oklevél szövege alatt bal szélén olvasható, az aláírástól balra a fizetés hónapja, fölötte annak összege látható. A pápai bullákon e helyeken a rescibendarius és a computator kézjegye látható. FRENZ, 1986b. 108–111.

¹⁸⁰ ASMo Ambasciatori busta 3/24,22. (VESTIGIA, Infocus nr. 1487.). „messer Hippolyto Saxo cavalier et gentilhomme domino”.

¹⁸¹ FIORAVANTI, 1738. 169. 177., CELANI, 1900. II. 404.

a Ponte kerület egyik képviselője, 1515-ben az egyik conservatore.¹⁸² Testvérével, Benedetto Sassival, a Szent Péter-bazilika kanonokjával együtt a Via di Governo Vecchióon lévő házukban antik műtárgygyűjteményt hoztak létre.¹⁸³

Corrado Caracciolo 1502. VIII. 27. (DF 287786.)
(*C. Caratiolus*) 1503. VIII. 29. (DF 251603.)

1498-től apostoli protonotárius, 1507-től scriptor archivi Romane curie, 1511-től secretarius. † 1513. április 8. e.¹⁸⁴

▪ REGISTRATOR

Girolamo Maserio 1501. II. 8. (DF 288443.)
(*Hi. Maserius*) 1501. III. 9. (DL 21677)¹⁸⁵

Forli származású tudós humanista, a római és a peruggiai egyetemen tanított görögöt és latint. Valószínűleg Isvalies bíboros teljes legációja idején Magyarországon tartózkodott. 1503 októberében, amikor a bíboros hazafelé tartva Velencében tárgyalt, ő a városban maradt és a Sculo di S. Marcóban tanított görögöt 1509-ig. 1505-ben kiadta Cicero *Partitiones oratoriae*, *Orator ad Brutum* és *Topica c. műveit*. 1509-ben az agnadellói vesztes csata után el kellett hagynia Velencét, mert az ütközet előtt csillagjóslással tévesen velencei győzelmet jósolt.¹⁸⁶

▪ ÍRNOK (SCRIPTOR)

Philippus Datarius 1501. II. 8. (DF 288443.)
1501. III. 9. (DL 21677.)

Személye ismeretlen, az oklevélen lévő kézjegyének helye alapján talán sollicitator lehetett.

Rainerio Casciotti 1501. II. 8. (DF 288443.)
(*R. Casioctus*)

Lásd fent.

¹⁸² CASTELLI, 2016. 183.

¹⁸³ DE GRUMMOND, 1996. 1012–1013.

¹⁸⁴ FRENZ, 1986a. 311. (515. sz.).

¹⁸⁵ Aláírása a regisztratúrajegyben szerepel, ezért minden bizonnyal az iratok regisztrálásáért volt felelős.

¹⁸⁶ SANUTO, 1881. 333., 438., SANUTO, 1882. 384., SANUTO, 1886a. 296. Neves tanítványa volt a humanista tudós és hajóépítő Vittore Fausto: PIOVAN, 1995., CAMPANA, 2017. 316–317.

V. Crastonus

1501. III. 8. (DL 22531., 22532.)¹⁸⁷

Gentile Santesio da Subiaco, „Pindaro”

1501. III. 8. (DF 228251.)

(G. Pindarus)

1501. III. 12. (DL 22533.)

1463/64 k. Subiacóban született szegény családban, tanulmányait valószínűleg Guilio Pomponio Leto „seconda Accademia”-jában végezte. 1491-ben pápai káplán, Davide Villani, VIII. Hernik angol király római követének temetésén ő mondta a gyászbeszédet. 1493–1495 Magyarországon tartózkodott Orso Orsini pápai nuncius auditoraként és titkáraként. 1499 májusában VI. Sándor pápa kinevezte Rieti kormányzójának. 1503-tól Giovanni de’Medici bíboros titkára, majd pártfogója pápává (X. Leó) választása után számos tisztséget nyert el: 1513-tól Párma referendarius és titkára, több dél-itáliai javadalom viselője, 1516-tól comes palatinus. 1513-ban Velencébe a köztársaság és a császár közötti béke, 1514-ben Sienába a zavargások lecsillapítása, 1516-ban Brüsszelbe az ifjú Károly aragón királlyal való egyeztetés miatt küldte a pápa. Neves humanista, költő, zenész, tagja volt a római Academia Coryciának. †1526. március 11.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Nem kizárt, hogy a híres humanista, kármelita szerzetes, Giovanni Crastone rokona, lásd róla GUALDO ROSA, 1984.

¹⁸⁸ SANUTO, 1886b. 446., CELANI I. 319., FERRAJOLI, 1917. 255–262. HERGENRÖTHER, 1884–1891. 2450., 8124., 8125., 9928–9930., 17828. sz., CUMMINGS, 2009. 588–589.

Giovanni da Piacenza
(*Jo. Placentinus*)

1501. III. 9. (DL 21677.)

Petrus Desiderii

1501. III. 19. (DF 207990.)

Verduni egyházmegye klerikusa, a Sacra Romana Rota notarius 1512–1521.¹⁸⁹

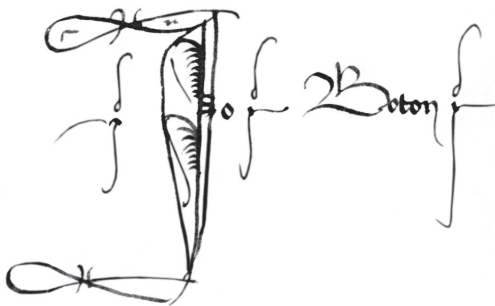
Jean Boton

(*Johannes Boton*)

1501. III. 26. (DF 275542.)

1501. V. 27. (DF 237341.)

[1503. VII. 27. (DF 253273.)]

Besançoni egyházmegyei klerikus, közjegyző.¹⁹⁰ Egy alkalommal Isvalies bíboros oklevelének scriptora,¹⁹¹ 1502 őszétől Filippo Sergardi írnoka.¹⁹² 1503. június 12-én Szerdahelyi Imrefi Mihály ügyvédül vallotta egy Isvalies bíboros előtt folyó perben.¹⁹³

¹⁸⁹ RORC, Petrus Desiderii, SCHUCHARD, 2013. 188.

¹⁹⁰ Lásd még DL 50596.

¹⁹¹ 1501. máj. 9. DL 88863.

¹⁹² DF 246273., 201538., 286469., 253273.

¹⁹³ DL 101343.

Pietro da Corone¹⁹⁴
(*Pe. Coronen.*)

1501. XII. 3. (DL 21081.)
1502. VIII. 27. (DF 287786.)

R. Libaldius

1501. V. 24. (DL 21047.)

Johannes Filioleri

1501. VI. 12. (DF 229185.)
1502. II. 9. (DL 46575.)

Mariano Bartolini írnoka, 1512-ben a római Collegio dei notai capitolini tagja.¹⁹⁵

▪ ÁGENS

Giovanni Bartolomeo de' Dossi
(*Johannes Bartholomeus de Dossis,*
Gianbartholome da Pavia)

1501. XI. 27. (DF 275543.)¹⁹⁶
1502. VIII. 21. (ASMo
Ambasciatori busta 3/24,22.)
(VESTIGIA, Infocus nr. 1487.)¹⁹⁷

Paviai származású, apja Mariano de' Dossi della Palma, római szenátusi írnok, anyja Giulia Boccacci.¹⁹⁸ Doctor utriusque iuris, advocatus consistorialis (1500–1510), presidens annone et mercium (1509). 1502. augusztus 21-én érkezett Rómából Budára Ippolito Sassival. †1524.¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ Valószínűleg az 1500 augusztusában török kézre került velencei erődvárosból, Coronéból származott.

¹⁹⁵ DE VIZIO, 2011. 53.

¹⁹⁶ Jelen volt a budai királyi palotában, mikor Isvalies bíboros oklevelet bocsátott ki az obszerváns és a konventuális ferencesek között kialakult vizsály rendezéséről.

¹⁹⁷ „Messer Gianbartholome da Pavia doctore clarissimo et advocato concistoriale in Urbe...”.

¹⁹⁸ CELANI, 1900. II. 249., LANCIANI, 1902. 168.

¹⁹⁹ CELANI, 1900. II. 249., RORC, Johannes Doxius. – Római lakóháza a Via del Governo Vecchió (104. sz.) még ma is áll, a Trevi-kút melletti kertes palotája viszont mára már elpusztult. GREGOROVIVS, 1875. 868., DELLI, 1975. 462.

Felhasznált források és irodalom

- ASMo = Archivio di Stato di Modena, Modena
 Ambasciatori = Archivio Segreto Estense, Cancelleria, Sezione estero, Carteggio ambasciatori
- ASV = Archivio Segreto Vaticano, Vatikán
- MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
 DF = Diplomatikai Fényképtár
 DL = Diplomatikai Levéltár
- ARTNER, 2004. = ARTNER Edgár: *Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája*. SZOVÁK Kornél – TÖRÖK József – TUSOR Péter (kiadják.) Bp.–Róma, 2004. (Collectanea Vaticana Hungariae I/1.)
- BÁNDI, 1985. = BÁNDI Zsuzsa: Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei: regeszták. *Borsodi Levéltári Évkönyv* 5 (1985) 557–725.
- BATTHYÁNY, 1827. = BATTHYÁNY, Ignatius: *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium. III.* Claudiopoli, 1827.
- BERZEVICZY, 1914. = BERZEVICZY Albert (közli): *Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*. Bp., 1914. (Monumenta Hungariae Historica I/39.)
- BÓNIS, 1997. = BÓNIS György: *Szentszéki regeszták*. Bp., 1997. (Jogtörténeti Tár 1/1.)
- Cameralia = †LUKCSICS József – FEDELES Tamás – TUSOR Péter (ed.), NEMES Gábor (adiuvante), KOLTAI András et al. (cooperatores): *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae. I–II.* Bp.–Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae I/9–10.)
- CELANI I–II. = CELANI, Enrico (a cura di): *Johannis Burckardi Liber notarum ab anno MCCCCLXXXIII usque ad Annum MDVI. I–II.* Città di Castello, 1906–1913. (Rerum italicarum scriptores XXXI–XXXII.)
- Consistorialia = TUSOR Péter – NEMES Gábor (kiad.): *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605)*. Bp.–Róma, 2011. (Collectanea Vaticana Hungariae I/7.)
- CSÁKY, 1919. = *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I/2. Oklevelek 1500–1818*. Bp., 1919.
- DE VIZIO, 2011. = DE VIZIO, Romina (a cura di): *Repertorio dei notari romani dal 1348 al 1927. dall'Elenco di Achille Francois*. Roma, 2011. (Collana di storia ed arte VI.)
- DESCRIZIONE, 1881. = *Descrizione dell'Ungheria. Magyarország leírása. Modenai és velencei követek jelentései Magyarország földrajzi és kulturai állapotáról a XV. és XVI. században*. Bp., 1881.

- EGIDI, 1914. = EGIDI, Pietro (a cura di): *Necrologi e libri affini della provincia Romana II*. Roma, 1914. (Fonti per la storia d'Italia.)
- HC = EUBEL, Conrad: *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum S.R.E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum Series. I–III*. Münster, 1910–1914².
- HERGENRÖTHER, 1884–1891. = HERGENRÖTHER, Joseph (ed.): *Leonis X. Pontificis Maximi Regesta I–VIII*. Freiburg, 1884–1891.
- HORVÁTH, 1861. = HORVÁTH Mihály: Magyar regesták a bécsi cs. levéltárból 1118–1605. *Magyar Történelmi Tár* 9 (1861) 3–96.
- IVÁNYI, 1917. = IVÁNYI Béla: *A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243–1803. I. Lócse, 1917.* (Közlemények Szepes vármegye múltjából 9.)
- IVÁNYI, 1932. = IVÁNYI Béla: *Eperjes szabad királyi város levéltára 1245–1526. II. Szeged, 1932.*
- KASZA, 2012. = KASZA, Petrus (ed.): *Stephanus Brodericus: Epistulae*. Bp., 2012. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova 16.)
- KATONA XI. = KATONA, Stephanus: *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae. XI*. Budae, 1792.
- KERTÉSZ, 2015. = KERTÉSZ Balázs (közzéteszi): *A magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt iratai 1448–1526*. Bp., 2015. (Magyarországi ferences források 7.)
- KIRÁLYNÉ BELCSÁK, 2015. = KIRÁLYNÉ BELCSÁK Eszter: Tommaso Amadei esztergomi érseki helynök levelei a Modenai Állami Levéltárban (1495–1505). In: DOMONKOS György – MÁTYUS Norbert – NUZZO, Armando (szerk.): *Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban*. Pülsicsaba, 2015. 141–184.
- LAKATOS, 2018. = LAKATOS Bálint (feltárta, közreadja és a kísérőtanulmányt írta): *Regesta supplicationum, 1522–1523. A VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények*. Bp.–Róma, 2018. (Collectanea Vaticana Hungariae I/16.)
- MARZALI, 1877. = MARZALI Henrik: Közlemények a párisi nemzeti könyvtárból. *Magyar Történelmi Tár* 23 (1877) 85–122.
- MREV = FRAKNÓI, Guilelmus – LUKCSICS, Iosephus (ed.): *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. I–IV*. Bp., 1896–1907.
- ÓVÁRY, 1890. = ÓVÁRY Lipót (ismerteti): *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. I*. Bp., 1890.
- PEDERIN, 1986. = PEDERIN, Ivan: A velencei köztársaság és Magyarország szövetsége a török elleni harcban. *Levéltári Közlemények* 57 (1986) 131–136.
- RAYNALDUS, 1887. = *Caesaris S.R.E. Card. Baronii, Od. Raynaldi et Jac. Laderchii ... Annales ecclesiastici denuo et accurate excusi XXX*. Paris, 1887.
- SANUTO, 1881. = STEFANI, Federico (a cura di): *I diarii di Marino Sanuto. V*. Venezia, 1881.

- SANUTO, 1882. = BAROZZI, Niccolò (a cura di): *I diarii di Marino Sanuto. VIII.* Venezia, 1882.
- SANUTO, 1886a. = BAROZZI, Niccolò (a cura di): *I diarii di Marino Sanuto. XII.* Venezia, 1886.
- SANUTO, 1886b. = STEFANI, Federico (a cura di): *I diarii di Marino Sanuto. XV.* Venezia, 1886.
- SZAMOTA, 1891. = SZAMOTA István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054–1717.* Bp., 1891.
- THEINER, 1860. = THEINER, Augustin: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. II.* Roma, 1860.
- THEINER, 1861. = THEINER, Augustin: *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia. II.* Roma, 1861.
- THEINER, 1863. = THEINER, Augustin: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. I.* Roma, 1863.
- VESTIGIA = Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban. <http://vestigia.hu/kereses/>
- VILLARI, 1876. = VILLARI, Pasquale (pubbl.): *Dispacci di Antonio Guistinian ambasciatore veneto in Roma dal 1502 al 1505. I–III.* Firenze, 1876.
- VKSz = KREDICS László – MADARÁSZ Lajos – SOLYOSI László (közéteszik): *A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495–1534. Krónika (1526–1558). Javadalmások és javadalmak (1550, 1556).* Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13.)
- VO = GUTHEIL Jenő: *Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523).* Veszprém, 2007. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.)
- VOsuppl = ÉRSZEGI Géza – SOLYOSI László (összeállította): *Veszprém város okmánytára. Pótkötet (1000–1526).* Veszprém, 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.)
- WENZEL, 1869. = WENZEL Gusztáv (közli): *Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. I. 1496–1501.* Pest, 1869. (Magyar Történelmi Tár 14.)
- WENZEL, 1877a. = WENZEL Gusztáv (közli): *Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. II.* Pest, 1877. (Magyar Történelmi Tár 24.)
- ABBONDANZA, 1964. = ABBONDANZA, Roberto: Bartolini, Mariano. In: *Dizionario Biografico degli Italiani.* Volume 6. Roma, 1964. http://www.treccani.it/enciclopedia/mariano-bartolini_%28Dizionario-Biografico%29/. (A letöltés ideje: 2018. április 23.)
- ÁBEL, 1880. = ÁBEL Jenő: *Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság.* Bp., 1880.

- AIT, 2015. = AIT, Ivana: La catena invisibile: riflessioni sui testamenti dei secoli XIV–XV. In: CAPO, Lidia – CIARALLI, Antonio (a cura di): *Per Enzo. Studi in memoria di Vincenzo Matera*. Firenze, 2015. (Reti Medievali 25.) 7–18.
- Archontológia II. = C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. KOVÁCS András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)
- BAKER-BATES, 2017. = BAKER-BATES, Piers: *Sebastiano del Piombo and the World of Spanish Rome*. London–New York, 2017. (Visual Culture In Early Modernity.)
- BÁRÁNY–GYÖRKÖS, 2012. = BÁRÁNY Attila – GyÖRKÖS Attila: A Fehér Rózsa Magyarországon. Egy angol trónkövetelő viszontagságai és a Jagelló-kori diplomácia. *Századok* 146 (2012) 417–442.
- BARLAY, 1983. = BARLAY Ö. Szabolcs: Szemtanú levele az 1501-es Úrnapi szabadtéri színjátékról Budán. *Magyar Könyvszemle* 99 (1983) 42–45.
- BORELLO, 2004. = BORELLO, Benedetta: *Comprare e investire. Le case dei Sergardi a Roma tra Cinquecento e Settecento. Appunti su una ricerca in corso*, Siena 2004. http://www.storia.unisi.it/uploads/media/borello_segardi.pdf (A letöltés ideje: 2018. április 23.)
- BORSA, 1959. = BORSA Gedeon: Két Peraudi-féle nyomtatott búcsúlevél az Országos Levéltárban. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*. Bp., 1959. 279–291.
- BORSA, 1960. = BORSA Gedeon: A törökök ellen Magyarországon hirdetett 1500. évi búcsú és az azzal kapcsolatos nyomtatványok. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*. Bp., 1960. 241–279.
- BORSA, 1985. = BORSA Gedeon: Egy 1501. évi budai tudósítás és azok nyomdászai. *Magyar Könyvszemle* 101 (1985) 141–149.
- BUNYITAY, 1886. = BUNYITAY Vince: *A váradi káptalan legrégebbi statutumai*. Nagyvárad, 1886.
- CAMPANA, 2017. = CAMPANA, Lilia: Vettor Fausto (1490–1546), Professor of Greek at the School of Saint Mark. In: CICOLELLA, Federica – SILVANO, Luigi (ed.): *Teachers, Students and Schools of Greek in the Renaissance*. Leiden, 2017. (Brill’s Studies in Intellectual History 264.) 311–341.
- CASTELLI, 2016. = CASTELLI, Gian Paolo: Ante diem clade Urbis interiit. Fausto Evangelista Maddaleni Capodiferro: la sua vita, la sua famiglia e il Sacco di Roma. In: *Dall’Archivio Segreto Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari IX*. Città del Vaticano, 2016. 147–329.
- CRUCITTI, 2004. = CRUCITTI, Filippo: Isvalies, Pietro. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Volume 62. Roma, 2004. http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-isvalies_%28Dizionario-Biografico%29/ (A letöltés ideje: 2018. április 23.)

- CUMMINGS, 2009. = CUMMINGS, Anthony: Informal Academies and Music in Pope Leo X's Rome. *Italica* 86 (2009) 583–601.
- DE GRUMMOND, 1996. = DE GRUMMOND, Nancy Thomson (ed.): *Encyclopedia of the History of Classical Archaeology*. London–New York, 1996.
- DELLI, 1975. = DELLI, Sergio: *Le strade di Roma. Una guida alfabetica alla storia, ai segreti, all'arte, al folklore*. Roma, 1975.
- FEDELES, 2005. = FEDELES TAMÁS: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.)
- FERRAJOLI, 1917. = FERRAJOLI, Alessandro: Il ruolo della Corte di Leone X. Prelati domestici. *Archivio della Società Romana di Storia Patria* 40 (1917) 247–277.
- FIORAVANTI, 1738. = FIORAVANTI, Benedetto: *Antiqui Romanorum pontificum denarii a Benedicto XI. ad Paulum III.* Roma, 1738.
- FLETCHER, 2015. = FLETCHER, Catherine: *Diplomacy in Renaissance Rome. The Rise of the Resident Ambassador*. Cambridge, 2015.
- FÓGEL, 1913. = FÓGEL József: *II. Ulászló udvartartása (1490–1516)*. Bp., 1913.
- FRAKNÓI, 1879. = FRAKNÓI Vilmos: *A székszárdi apátság története*. Bp., 1879.
- FRAKNÓI, 1895. = FRAKNÓI Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*. Bp., 1895.
- FRAKNÓI, 1902. = FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal. II.* Bp., 1902.
- FRENZ, 1986a. = FRENZ, THOMAS: *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance 1471–1527*. Tübingen, 1986. (Bibliothek des deutschen Instituts in Rom 63.)
- FRENZ, 1986b. = FRENZ, THOMAS: *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*. Stuttgart, 1986. (Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen 2.)
- GARFAGNINI, 2003. = GARFAGNINI, Gian Carlo: Introduzione. In: GARFAGNINI, Gian Carlo (a cura di): *Domenico Benivieni, Trattato in difesa di Girolamo Savonarola*. Firenze, 2003. (Savonarola e la Toscana 20.) XVII–XXXVI.
- GIORDANO, 1997. = GIORDANO, Silvano: Florido, Bartolomeo. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Volume 48. Roma, 1997. [http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-florido_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-florido_(Dizionario-Biografico)) (A letöltés ideje: 2018. április 23.)
- GREGOROVIVS, 1875. = GREGOROVIVS, Ferdinando: *Storia della città di Roma nel medio evo dal secolo V al XVI. VII.* Venezia, 1875.
- GUALDO ROSA, 1984. = GUALDO ROSA, Lucia: Crastone, Giovanni, In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 30. Roma, 1984. [http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-crastone_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-crastone_(Dizionario-Biografico)) (A letöltés ideje: 2018. április 23.)

- GYÖRKÖS, 2012. = GYÖRKÖS Attila: II. Ulászló házassága és a francia diplomácia In: *Acta Academiae Agriensis. Nova Series XXXIX. Sectio Historiae*. Eger, 2012. 89–102.
- GYÖRKÖS, 2016. = GYÖRKÖS Attila: *Reneszánsz utazás. Anna királyné 1502-es fogadtatásának ünnepségei Észak-Itáliában és Magyarországon*. Márabesnyő, 2016. (Scriptores rerum Hungaricarum 9.)
- JANKOVITS, 2012. = JANKOVITS László: Jacobus Piso levelezése Erasmusszal. In: BÉKÉS Enikő – TEGYEY Imre (szerk.): *Convivium Pajorin Klára 70. születésnapjára*. Debrecen–Bp., 2012. 91–98.
- JANKOVITS, 2016. = JANKOVITS László: Jacobus Piso kapcsolatkeresései a Lajtán innen és túl. In: BÍRÓ Annamária – BOKA László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*. Nagyvárad–Bp., 2016.
- KALOUS, 2009. = KALOUS, Antonín: Tárgyalások az utraquisták és a római egyház egyesüléséről: a kiegyezés politikája. In: F. ROMHÁNYI Beatrix – KENDEFFY Gábor (szerk.): *Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológiai- és egyháztörténeti tanulmányok*. Bp., 2009. 154–163.
- KALOUS, 2010. = KALOUS, Antonín: *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)*. Brno, 2010. (Knihnice Matice Moravské 30.)
- KALOUS, 2016a. = KALOUS, Antonín: Financing a Legation: Papal Legates and Money in the Later Middle Ages. In: ZAORAL, Roman (ed.): *Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages*. Basingstoke, 2016. 205–221.
- KALOUS, 2016b. = KALOUS, Antonín: Late Medieval Nuptial Rites. Paride Grassi and the Royal Wedding of Székesfehérvár (Hungary) in 1502. *Questions Liturgiques. Studies in Liturgy* 97 (2016/1–2) 51–64.
- KALOUS, 2016c. = KALOUS, Antonín: Papežský legát Pietro Isvalies a svatba Vladislava Jagellonského s Annou z Foix. In: DOLEŽALOVÁ, Eva – SOMMER, Petr (ed.): *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*. Praha, 2016. 545–552.
- KARÁCSONYI I–II. = KARÁCSONYI János: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. I–II*. Bp., 1923–1924.
- KARLINSZKY, 2008. = KARLINSZKY Balázs: A veszprémi káptalan bevételei és gazdasági ereje a XV–XVI. század fordulóján. In: KILIÁN László – RAINER Pál (szerk.): *Veszprém reneszánsza*. Veszprém, 2008. 37–66.
- KOSÁRY, 1978. = KOSÁRY Domokos: *Magyar külpolitika Mohács előtt*. Bp., 1978. (Gyorsuló idő.)
- E. KOVÁCS, 1990. = E. KOVÁCS Péter: Egy törökellenes szövetség tervezete 1502-ből. *Levéltári Szemle* 40 (1990) 49–61.

- KÖBLÖS, 1994. = KÖBLÖS JÓZSEF: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával)*. Bp., 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.)
- KÖRMENDY, 2002. = KÖRMENDY KINGA: A jogtudó magyar értelmiség és a Curia Romana a 16. század elején. Az esztergomi Boldogságos Szűz Mária-kápolna és a káptalan uniójának annata-pere. In: ERDŐ Péter (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről. Kéziratokódexek, zsinatok, középkori műfajok*. Bp., 2002. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III. Studia 3.) 211–223.
- KÖRMENDY, 2007. = KÖRMENDY KINGA: *Studentes extra regnum. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata 1183–1543*. Bp., 2007. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III. Studia 9.)
- KÖRMENDY–C. TÓTH, 2017. = KÖRMENDY Kinga – C. TÓTH Norbert: A Collegium Christi alapítása és tagjainak egyetemi tanulmányai. Az oklevelek és kéziratok tanúsága. In: HEGEDŰS András (szerk.): *Metropolis Hungariae*. Esztergom, 2017. (Strigonium antiquum VIII.) 145–165.
- KROPF, 1895. = KROPF Lajos: Anna királyné, II. Ulászló neje. *Századok* 29 (1895) 689–709.
- KUBINYI, 1963. = KUBINYI András: Beriszló Péter és budai szereplése. *Budapest Régiségei* 20 (1963) 125–136.
- KUBINYI, 1994. = KUBINYI András: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. In: PAMER Nóra (szerk.): *Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára*. Bp., 1994. (Művészettörténet – műemlékvédelem 6.) 263–291.
- KUBINYI, 1996. = KUBINYI András: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között. In: ZOMBORI István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*. Bp., 1996. 119–134.
- LAKATOS, 2010a. = LAKATOS Bálint: Kálnai Imre főesperesi és királyi titkári kinevezése (1523–1525). Adalékok a pápaság magyar személyi politikájához Mohács előtt. *Századok* 144 (2010) 411–431.
- LAKATOS, 2010b. = LAKATOS Bálint: A tatai országgyűlés és diplomáciai háttere (1508–1510). In: LÁSZLÓ János (szerk.): *A diplomácia választútján. 500 éve volt Tatán országgyűlés*. Tata, 2010. (Annales Tataienses VI.) 29–65.
- LANCIANI, 1902. = LANCIANI, Rodolfo: *Storia degli scavi di Roma e notizie intorno le collezioni romane di antichità. I*. Roma, 1902.
- MARTINO, 2006. = MARTINO, Federico: Per la storia degli autografi di Tommaso Bellorosso. *Mediterranea. Ricerche storiche* 3 (2006) 361–378.
- MIKÓ, 2005. = MIKÓ Árpád: Stílus és felirat. Kőbe véselt, klasszikus- és korai humanista kapitálissal írott feliratok a Mátyás- és Jagelló-kori Magyarországon. *Művészettörténeti Értesítő* 54 (2005) 205–244.

- MIKÓ, 2007. = MIKÓ Árpád: D. O. M. All'antica feliratok és a reneszánsz stílus a Jagelló-kori Magyarországon. In: JANKOVICS József (főszerk.): „Nem süllyed az emberiség!” ... *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Bp., 2007. 1195–1205.
- MONAY, 1956. = MONAY Ferenc: *A római magyar gyóntatók*. Róma, 1956.
- MOSCONE, 2006. = MOSCONE, Marcello: Luna, Pietro de. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Volume 66. Roma, 2006. [http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-de-luna_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-de-luna_(Dizionario-Biografico)) (A letöltés ideje: 2018. április 23.)
- NEMES, 2010. = NEMES Gábor: Zaccaria Delfino bíboros győri adminisztrátorsága és kapcsolata Sopron várossal. *Soproni Szemle* 64 (2010/4) 397–416.
- NEMES, 2014. = NEMES Gábor: Elszalasztott lehetőségek: VII. Kelemen pápa és II. Lajos országainak belpolitikája (1523–1526). *Egyháztörténeti Szemle* 15 (2014/4) 3–19.
- NEMES, 2015. = NEMES Gábor: Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szent-székkal (1523–1526). *Századok* 149 (2015) 479–506.
- NEMES, 2016. = NEMES Gábor: Pápai követek a Mohács előtti Magyarországon. *Századok* 150 (2016) 369–385.
- NEMES, 2017a. = NEMES Gábor: Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után. In: VARGA Szabolcs – VÉRTESI Lázár (szerk.): *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Pécs, 2017. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII.) 105–133.
- NEMES, 2017b. = NEMES Gábor: Győr egyházmegyeiek a késő középkori Rómában. In: TUSOR Péter – SZOVÁK Kornél – FEDELES Tamás (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni kutatások a 21. században*. Bp.–Róma, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae I/15.) 107–136.
- NEUMANN, 2017. = NEUMANN Tibor: „Minden időkbén kegyelmes uratok kívánunk lenni.” A királyi városok adóztatása a 15. század végén. In: KÁDAS István – WEISZ Boglárka (szerk.): *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Bp., 2017. 13–106. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)
- PIOVAN, 1995. = PIOVAN, Francesco: Fausto, Vittore. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Volume 45. Roma, 1995. [http://www.treccani.it/enciclopedia/vittore-fausto_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/vittore-fausto_(Dizionario-Biografico)/) (A letöltés ideje: 2018. április 23.)
- PRT = ERDÉLYI László (szerk.): *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. I–XII*. Bp., 1902–1912.
- RORC = FRENZ, Thomas: *Repertorium Officiorum Romane Curie (RORC)*. Pataviae, 2009–2016. <http://www.phil.uni-passau.de/fakultaetsorganisation/fakultaetsangehoerige/histhw/forschung/rorc/conspectus-generalis-personarum-alphabeticus/> (A letöltés ideje: 2018. április 23.)

- SCHUCHARD, 2013. = SCHUCHARD, Christiane: Die Rota-Notare aus den Diözesen des deutschen Sprachraums 1471–1527. Ein biographisches Verzeichnis. *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken* 93 (2013) 104–210.
- SELECKÁ-MÁRZA, 1997. = SELECKÁ-MÁRZA, Eva: *A középkori lőcsei könyvtár*. Szeged, 1997. (Olvasmánytörténeti dolgozatok VII.)
- SETTON, 1978. = SETTON, KENNETH M.: *The Papacy and the Levant (1204–1571) II*. Philadelphia, 1978.
- SOLYMOSI, 1996. = SOLYMOSI László: Az 1515. évi veszprémi zsinat és a válásos élet. In: V. Fodor Zsuzsa (szerk.): *Tudomány és művészet Veszprémében a 13–15. században. Felolvasóülések Veszprém történetéből 3*. Veszprém, 1996. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6.)
- SZENTIVÁNYI, 1958. = SZENTIVÁNYI, Robertus: *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyányanae*. Szeged, 1958.
- TÓTH, 1969. = TÓTH Sándor: Veszprém város településtörténeti kialakulása. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 8 (1969) 257–278.
- C. TÓTH, 2009a. = C. TÓTH Norbert: Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai 1377–1541. *Szabolcs-szatmárberegi Szemle* 44 (2009/1) 5–45.
- C. TÓTH, 2009b. = C. TÓTH Norbert: Az 1501. évi tolnai országgyűlés. Adatok a királyi adminisztráció működéséhez. *Századok* 143 (2009) 1455–1481.
- C. TÓTH, 2017. = C. TÓTH Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig*. Győr 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.)
- TÓTH-SZABÓ, 1906. = TÓTH-SZABÓ Pál: *Szatmári György prímás (1457–1524)*. Bp., 1906. (Magyar Történelmi Életrajzok.)
- TUSOR, 2004a. = TUSOR Péter: *A barokk pápaság 1600–1700*. Bp., 2004.
- TUSOR, 2004b. = TUSOR Péter: A magyar koronabíborosi és bíboros protektori „intézmény” kialakulása és elhalása a XV–XVI. században. In: Neumann Tibor (szerk.): *Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról*. Bp.–Piliscsaba, 2004. (Analecta mediaevalia II.) 291–310.
- UZSOKI, 1982. = UZSOKI András: Az első magyar királyné, Gizella sírja. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 16 (1982) 125–168.
- VÉGH, 1935. = VÉGH Gyula: Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez. II. *Turul* 49 (1935) 66–70.
- VERESS, 1941. = VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*. Bp., 1941. (Monumenta Hungariae Italica 3.)
- WENZEL, 1877b. = II. Ulászló magyar és cseh királynak házasságának élete 1501–1506. *Századok* 11 (1877) 630–641., 727–757., 816–840.

WODKA, 1938. = WODKA, Joseph: *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie*. Innsbruck–Leipzig, 1938. (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom 4/1.)

Cardinal Pietro Isvalies, bishop of Veszprém

Papal legates have always played an important role in the communication between Hungary and the Holy See, of whom Pietro Isvalies has not been studied profoundly so far. Isvalies, coming from a poor Sicilian family, rapidly emerged to be one of the influential characters of the Curia Romana owing to his patrons, Ferdinand II of Aragon and Pope Sixtus VI. The cardinal was primarily busy with the diplomatic negotiations concerning an anti-Turkish coalition during his Hungarian legate between 1501 and 1503, but also organised the matters of pardons for the extended jubilee for the benefit of a possible crusade. He also supported the reform efforts of religious orders. Isvalies's literal activity was assisted by a large chancellery, of which members were basically of Italian origin who gained legal or official experience in the Papal court, and many of them possessed humanistic erudition. Both the cardinal's benefices, including the episcopacy of Veszprém, the abbacy of Pécsvárad and Szekszárd, and his office of the cardinal protector in Rome for the Jagellonian kingdoms resulted in his surviving connections to Hungary even after he moved back to Italy. It was his fellow cardinal, Tamás Bakóc, who took over his positions and connections soon after Isvalies's death.